

1856

Կ. Ի. ԼԵՆԻՆ

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԱՐԿԻ
ՄԱՍԻՆ

3K.23

7-32

Պ Ա Տ Հ Ր Ա Տ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՑԵՐԵՎԱՆ • 1939

30 MAY 2005

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԻԱՅԵՔ

14 NOV 2009

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆ

323
32
պ.

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԱՐԿԻ
ՄԱՍԻՆ

323	2588-39		
7-32	May 1976		
May 1976	Dec 1976		
(2 cells)			
10	6841	3/11/80	
13	3314	28/1/80	

ՊԵՏՀՐԱՏ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

11 1 SEP 2013

7856

9588
39

В. И. ЛЕНИН
О ПРОДОВОЛЬСТВЕННОМ
НАЛОГЕ

Аргиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԱՐԿԻ ՄԱՍԻՆ

ՆՈՐ ԲԱԳՐԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՐ. ՆՐԱ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ¹

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱՐԵՆ

Ներկայումս պարենային հարկի հարցն առանձնապես շատ ուշադրություն է գրավում և քննարկումներ, վեճեր առաջ բերում։ Այդ լիովին հասկանալի չէ, Վորովհետեւ դա միայն պայմաններում քաղաքականության գլխավոր հարցերից մեկն է իրոք։

Հարցի քննությունը մի քիչ խառնաշփոթ բնույթ է կրում։ Չափազանց հասկանալի պատճառներով, բոլորս էլ տատապում ենք այդ մեղքով։ Առավել ևս ողտակար կլինի փորձել այդ հարցին մոտենալ վո՛չ թե նրա «հրատապ» տեսակետից, այլ ընդհանուր սկզբունքային կողմից։ Այլ խոսքով՝ հայացք դրել այն նկարի ընդհանուր հիմնական ֆոնին, վորի վրա այժմ մենք գծում ենք միայն որպիս քաղաքականության վորոշ գործնական ձեռնարկումները՝ նախ չերը։

Այդպիսի մի փորձ անելու համար յետինձ թույլ եմ տալիս մի յերկար հատված մեջբերել իմ այն բերդյուրից, վոր կրում է «Մեր որերի գլխավոր խնդիրը.—«Ձախ» յերկախայության և մանր-բուրժուականության մասին» վերնագիրը։ Այդ բերդյուրը լույս է տեսել 1918 թվականին Պետ-

¹ «Պարենային կարկի մասին» բերդյուրը գրվել է 1921 թ. ապրիլի 13-ի և 21-ի միջև, լույս է բնծայվել 1921 թ. մայիսին և միաժամանակ ղեկագրվել է «Красная Новь» ժուռնալի 1921 թ. № 1-ում։

բողբազի Դեպուտատները խորհրդի հրատարակութեամբ
և պարունակում է նախ՝ 1918 թ. մարտի 11-ին Բրեստի
հաշտութեան պայմանագրով դրված մի լրագրական հոդված, յերկ-
րորդ՝ 1918 թվականի մայիսի 5-ին թվագրված մի բանա-
վեճ ձևի կոմունիստների այն ժամանակվա մի խմբի դեմ:
Բանալեճն այժմ հարկավոր չէ, և այն յես դուրս եմ գցում:
Թողնում եմ այն, ինչ վերաբերում է «պետական կապիտա-
լիզմի» և կապիտալիզմից դեպի սոցիալիզմ անցում կատա-
րող մեր ժամանակակից եկոնոմիկայի հիմնական տարրերի
վերաբերյալ դատողութուններին:

Ահա թե ինչ էյի գրել յես այն ժամանակ.

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԵԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

1918 ԹՎԱԿԱՆԻ ԲՐՈՇՅՈՒՐԻՑ

«...Մեր Խորհրդային հանրապետության մեջ տիրող՝
գործերի ներկա դրության հանդեպ պետական կապիտալիզ-
մը կլինի մի քայլ դեպի առաջ: Յեթե, որինակ, կես
տարուց հետո մեզանում պետական կապիտալիզմ հաստատ-
վեր, ապա դա կլինե՞ր հսկայական հաջողություն և ամենա-
վստահելի յերաշխիք այն բանի, վոր մի տարուց հետո մե-
զանում վերջնականապես կամրապնդվի և անպարտելի կդառ-
նա սոցիալիզմը:

Յես յերեակայում եմ, թե այս խոսքերից ինչպիսի աղ-
ետիլ դայրութիով հեռու կփախչեն վրոնդ... Ի՞նչպես:
Խորհրդային սոցիալիստական հանրապետության մեջ պե-
տական կապիտալիզմին անցնելը կլինե՞ր մի քայլ առաջդի-
մություն... Միթե սոցիալիզմին դավաճանել չե՞ այս»:

«... Հենց այս կետի վրա պետք է ավելի մանրամասն
կանգ առնել:

Նախ՝ պետք է պարզել, թե վորն է հենց այն անցումը

¹ Յերկեր, հտտ. XXII, ուսու. հրատ. էջ 503—528, հայ. հրատ.
էջ 659—694:

կապիտալիզմից դեպի սոցիալիզմ, վորը մեզ իրավունք ու-
նիք է տալիս Խորհուրդների սոցիալիստական հանրապե-
տություն կոչվելու:

Յերկորդ՝ պետք է հայտնաբերել այն մարդկանց
սխալները, վորոնք չեն տեսնում, թե մեզանում սոցիալիզմի
գլխավոր թշնամին մանր-բուրժուական տնտեսական պայ-
մաններն են ու մանր-բուրժուական տարրերը:

Յերրորդ՝ հարկավոր է լավ ըմբռնել Խորհրդային պե-
տության նշանակությունն իր տնտեսական տարբերութեամբ
բուրժուական պետությունից:

Քննենք այս բոլոր յերեք հանգամանքները:

Թվում է, թե դեռևս չի յեղել մի այնպիսի մարդ, վորը
Ռուսաստանի եկոնոմիկայի հարցը քննելիս ժխտե՞ր այդ եկո-
նոմիկայի անցումնային բնույթը: Թվում է, թե վրո՞ մի կո-
մունիստ չի ժխտել նաև այն, վոր «Սոցիալիստական խոր-
հրդային հանրապետություն» արտահայտությունը ցույց է
տալիս Խորհրդային իշխանության վճռականությունը՝ դե-
պի սոցիալիզմ տեղի ունենալից անցումն իրագործելու, և
վրո՞ յերեք տվյալ տնտեսական կարգերը վորպես սոցիա-
լիստական ճանաչելը:

Բայց ի՞նչ է նշանակում անցումն բառը: Արդյոք եկո-
նոմիկայի վերաբերմամբ կիրառելիս այս բառը չի՞ նշանա-
կում, վոր տվյալ հասարակակարգում քե՛՛ կապիտալիզմի,
քե՛՛ սոցիալիզմի տարրեր, մասնիկներ ու կտորներ կան:
Ամեն վրոք ընդունում է, վոր՝ այո՛: Բայց այս բանը խոս-
տովանող ամեն վրոք չի խորհրդածում, թե հապա վորո՞նք
են Ռուսաստանում դոյություն ունեցող տարրեր հասարա-
կական-տնտեսական կացութաձևերի (УКЛАДОВ) տարրերը:
Իսկ հարցի ելությունը հենց այս է:

Թվենք այդ տարրերը.

1) նահապետական, այսինքն՝ նշանակալից չափով նա-
տուրալ, դյուղացիական տնտեսությունը.

2) մանր ապրանքային արտադրությունը (այս շարքին
է պատկանում հացահատիկ վաճառող դյուղացիների մեծա-
մասնությունը).

3) մասնավոր-անտեսադատական կապիտալիզմը.

4) պետական կապիտալիզմը.

5) սոցիալիզմը:

Ռուսաստանն այնքան մեծ ու խառնարդեալ է, վոր հասարակական-անտեսադատական կացութեան այս բոլոր տարբեր տիպերը միահյուսվում են նրա մեջ: Այս հանգամանքն է հենց դրութեան առաձնահատկութիւնը:

Հարց է ծագում, թե հապա վոր տարրերն են գերակշռում: Պարզ բան է, վոր մանր-դյուրացիական յերկրում մանր-բուրժուական տարրերն է գերակշռում և չի կարող չգերակշռել: Հողագործները մեծամասնութիւնը, այն ել ահադին մեծամասնութիւնը, մանր-ապրանքային արտադրողներ են: Մեղանում պետական կապիտալիզմի (հացահատիկի մոնոպոլիա, վերահսկողութեան յենթակա ձեռնարկատերեր ու առևտրականներ, բուրժուական կոոպերատորներ) կեղևը պատում են մերթ այստեղ ու մերթ այնտեղ սպեկուլանտները, և սպեկուլացիայի գլխավոր առարկան հացն է:

Գլխավոր կռիւն ծավալվում է հենց այս ասպարիզում: Ռ՞ւս և ռ՞ւս միջև է տեղի ունենում այս կռիւն, յեթե խոսենք անտեսական կատեգորիաների տերմիններով, ինչպիսին է «պետական կապիտալիզմը»: Արդե՞ր այս բողոքին թիւած կարգով չորրորդ ու հինգերորդ աստիճանները՝ միջև: Իհարկէ, վո՛չ: Այստեղ սոցիալիզմի դեմ կռւում է վո՛չ թե պետական կապիտալիզմը, այլ մանր բուրժուական, դամարած մասնավոր-անտեսադատական կապիտալիզմը, միասին, միահամուռ պայքարում են թե՛ պետական կապիտալիզմի, թե՛ սոցիալիզմի դեմ: Մանր բուրժուական ընդգիծմանում է ամեն տեսակ պետական, ինչպես պետական-կապիտալիստական, այնպես ել պետական-սոցիալիստական միջամտութեան, հաշվառման ու վերահսկողութեան: Իրականութեան միանգամայն անառարկելի փաստն է այս, վորը չըմբռնելու մեջ է գտնվում մի շարք անտեսական սխալների արմատը: Սպեկուլանտը, առևտրական կողոպտիչը, մոնոպոլիան վիժեցնողը—ահա մեր գլխավոր «նեղքին» թշնամին,

Խորհրդային իշխանութեան անտեսական ձեռնարկումները թշնամին: Թեթե 125 տարի առաջ Փրանսական մանր բուրժուաներին, ամենաթուղ և ամենաանկեղծ հեղափոխականներին, դեռևս ներքի յեր առանձին, սակավաթիւ «ընտրյալներին» մահապատիժ տալով ու դեկլարացիաների վորոտներով սպեկուլանտին հաղթելու ձգտումը, ապա այժմ այս կամ այն ձայն ետերի կողմից հարցին գուտ Փրագլորական վերաբերմունքը ցույց տալը յուրաքանչյուր դիտակից հեղափոխականի մեջ միայն զգլանք կամ նողկանք է հարուցանում: Մենք չառ լալ դիտենք, վոր սպեկուլացիայի տրտեսական հիմքը Ռուսիայում արտասովոր լայն ծավալունեցող մանր-սեփականատիրական խալն է և մասնավոր-անտեսադատական կապիտալիզմը, վորը հանձին յուրաքանչյուր մանր բուրժուայի իր դործական ունի: Մենք գիտենք, վոր այդ մանր-բուրժուական հիդրայի միլիոնավոր շոշափուկները մերթ այստեղ, մերթ այնտեղ ընդդրկում են բանվորների առանձին փոքրիկ խալները, դիտենք, վոր պետական մոնոպոլիայի փոխարեն սպեկուլացիան ներս է խուժում մեր անտեսական-հասարակական կյանքի բոլոր ծավալունները:

Ով այս չի նկատում, նա հենց իր կուրուլթամբ յերեան է հանում, վոր մանր-բուրժուական նախապաշարումներին գերի յե մնացել...»:

«...Մանր բուրժուական փողի պաշար ունի, միքանի հագար ուրլի, վոր պտտերադմի ընթացքում նա կուտակել է «արդարութեամբ» ու մանալանդ ստութեամբ: Ահա այս է այն անտեսական տիպը, վորը բնորոշ է, իրրև սպեկուլացիայի ու մասնավոր-անտեսադատական կապիտալիզմի հիմք: Փողը մի վիպական է հասարակական հարստութեանից բաժին ստանալու համար, և մանր սեփականատերերի բազմամիլիոն խալը, ամուր բռնած պահելով այդ վիպականը, այն թաղցնում է «պետութեանից», հալալտալով վո՛չ մի սոցիալիզմի ու վոչ մի կոմունիզմի և «կուչ յեկած պաշտպանվելով» պրոլետարական փոթորիկից: Կամ մենք այդ մանր բուրժուային մեր վերահսկողութեանն ու հաշվառմա-

նը կենթարկենք (մենք այդ կարող ենք անել, յեթե կազմակերպենք չքավորութեանը, այսինքն բնակչութեան մեծամասնութեանը կամ կիսապրոլետարներին՝ պրոլետարական դիտակից ամսագրադէր շուրջը), կա՛մ նա մեր բանվորական իշխանութեան անխուսափելի ու անլրելի կերպով կտապալի, ինչպէս տապալեցին հեղափոխութեանը Նապոլեոններն ու կալինյակները, վորոնք աճել ու զօրացել ելին հենց այդ մանր-սեփականատիրական հողի վրա: Այսպէս ե դրված հարցը: Միայն այսպէս ե դրված հարցը...»:

«...Հաղարները պահող, թաղցնող մանր բուրժուան պետական կապիտալիզմի թշնամին ե, ե այդ հաղարները նա ցանկանում ե իրացնել անպայման իր համար, չքավորներին հակառակ, ընդհանուր պետական ամեն տեսակ վերահսկողութեան հակառակ, իսկ հաղարների դումարը սպեկուլացիային տալիս ե մի բաղձամիլիարդ հիմք, վորը վիժեցնում ե մեր սոցիալիստական շինարարութեանը: Յենթադրենք, վոր վորոշ թվով բանվորներ վորոշ ժամանակամիջոցում տալիս են արժեքների մի դումար, վորն արտահայտվում ե 1-000 թվանշանով: Այնուհետև յենթադրենք, վոր մեզանում այդ դումարից 200-ը կկորչի մանր սպեկուլացիայի, ամեն տեսակ հաիշտակութեան ու մանր-սեփականատիրական այն զանցառման շնորհիվ, վորը կատարվում ե խորհրդային դեկրետների ու խորհրդային կարգադրութեաններին վերաբերմամբ: Յուրաքանչյուր դիտակից բանվոր կասի՝ յեթե յես կարողանայի այս հաղարից 300-ը տալ՝ ավելի կարգ ու կազմակերպութեան ստեղծելու դնով, հոժարութեամբ 200-ի փոխարեն 300 կտայի, վորովհետև խորհրդային իշխանութեան ժամանակ այս «տուրքը», ասենք, մինչև հարյուրի կամ հիսունի իջեցնելը հետո բոլորովին հեշտ դործ կլինի, քանի վոր կարգն ու կազմակերպութեանը կանոնավորված կլինեն, քանի վոր ամեն տեսակ պետական մոնոպոլիայի մանր-սեփականատիրական վիժեցումը վերջնականապէս կհաղթահարվի:

Այս հասարակ թվական որինակով, վորին դիտմամբ վերին աստիճանի պարզ ընույթ ենք տվել՝ շարադրութեանը

նը մատչելի դարձնելու համար, — պարզվում ե պետական կապիտալիզմի ու սոցիալիզմի այժմյան դրութեան հարաբերակցութեանը: Բանվորների ձեռքում ե պետական իշխանութեանը, նրանք իրավական լիակատար հնարավորութեան ունեն վերցնելու ամբողջ հաղարը, այսինքն՝ վոչ մի կոպեկ չտալով, այն դեպքում, յերբ սոցիալիստական նպատակով դործադրութեանը բացակայում ե: Այս իրավական հնարավորութեանը, վոր փաստապէս իշխանութեանը բանվորների ձեռքն անցնելու վրա յես հենվում, սոցիալիզմի մի տարրն ե: Բայց մանր-սեփականատիրական ու մասնավոր կապիտալիստական տարերքը շատ ճանապարհներով խախտում են իրավական դրութեանը, ծավալում են սպեկուլացիա, վիժեցնում են խորհրդային դեկրետների իրադրծումը: Պետական կապիտալիզմը մի վիթխարի քայլ կլինի դեպի առաջ, յեթե նույնիսկ մենք ավելի շատ վճարենք, քան հիմա, վորովհետև «գիտութեան համար» արժե վճարել, վորովհետև այդ ոգտակար ե բանվորներին, վորովհետև ամենից կարևորն անկարգութեան, քայքայման, թափթիվածութեան հաղթահարումն ե, վորովհետև մանր-սեփականատիրական անիշխանութեան շարունակվելն ամենամեծ, ամենից ահաբեկիչ վտանգն ե, վոր մեզ անպայման դեպի կորուստ կտանի (յեթե մենք նրան չհաղթենք), այսինչ, պետական կապիտալիզմին մեծ տուրք տալը վոչ միայն մեզ դեպի կորուստ չի տանի, այլ ամենաճիշտ ճանապարհով մեզ կհասցնի սոցիալիզմին: Բանվոր դասակարգը, վորը սովորել ե, թե ինչպէս պետք ե պաշտպանել պետական կարգը մանր-սեփականատիրական անիշխանութեան դեմ, վորը սովորել ե, թե ինչպէս պետք ե պետական կապիտալիստական սկզբունքներով կանոնավորել արտադրութեան խոշոր համապետական կազմակերպութեանը, այն ժամանակ իր ձեռքում կունենա — ներեցե՛ք արտահայտութեանս — բոլոր կոպիւրները, ե սոցիալիզմի ամբապնդումն ապահովված կլինի: Պետական կապիտալիզմը տնտեսապէս անհամեմատ

ավելի բարձր է, քան մեր այժմյան եկոնոմիկան. այս—
առաջին:

Յերկրորդ՝ նրա մեջ վոչ մի սարսափելի բան չկա նոր-
հրդային իշխանության համար, վորովհետև խորհրդային
պետությունը մի պետություն է, վորի մեջ բանվորների ու
չքաղության իշխանությունն ապահովված է»:

* * *

«... Հարցն ե՛լ ավելի պարզելու համար, նախ և առաջ
բերենք պետական կապիտալիզմի ամենակոնկրետ ուղինակը:
Բոլորին հայտնի յե, թե վորն է այդ ուղինակը. այդ Գերմա-
նիան է: Այստեղ մենք տեսնում ենք «վերջին խոսքը» ժա-
մանակակից խոշոր կապիտալիստական տեխնիկայի ու պլա-
նաչափ կադմակերպության, վոր յենքարկվում է յունկերա-
բուրժուական իմպերիալիզմին: Դեն գրեցե՛ք ընդգծածս բա-
ռերը, դինվորական, յունկերական, բուրժուական, իմպե-
րիալիստական պետության տեղ դրեք նույնպես մի պետա-
քյուն, միայն այլ սոցիալական տիպի, այլ դասակարգային
բովանդակություն ունեցող պետություն, խորհրդային,
այսինքն՝ պրոլետարական պետություն, և դուք կտանաք
պայմանների այն ամբողջ դուամբը, վորը տալիս է սոցիա-
լիզմը:

Սոցիալիզմն աներևակայելի յե առանց նորադույն դի-
տության վերջին խոսքի համաձայն կառուցված խոշոր կա-
պիտալիստական տեխնիկայի, առանց պլանաչափ պետական
կադմակերպության, վորը տանջակ միլիոնավոր մարդկանց
յենթարկում է արդյունքների արտադրության ու բաշխման
գործում միասնական նորման ամենախիստ կերպով պահ-
պանելուն: Դրա մասին մենք, մարքսիստներս, միշտ ասել
ենք, և այն մարդկանց հետ, վորոնք նույնիսկ այդ չեն
հասկացել (անարխիստները և ձախ եսերների առնվազն կես
մասը), յերկու վայրկյան ել չարժի կորցնել խոսելու համար:

Միաժամանակ՝ սոցիալիզմն աներևակայելի յե առանց
պրոլետարիատի տիրապետության պետության մեջ. այս
նույնպես այբուբենն է: Պատմությունը (վորից վոչ վոք,

բացի դուցե մենչևիկ առաջնակարգ բթագլուխներից, չի
սղաթել, վոր նա հարթ, հանդարտ, հեշտ ու պարզ կերպով
«ամբողջական» սոցիալիզմ տար) այնպես յուրահատուկ
յեղանակով ընթացավ, վոր 1918 թ. մոտերքը ծնեց սոցիա-
լիզմի իրարից անջատ յերկու կեսերը, կողք-կողքի, ինչպես
յերկու ապագա ճտեր, միջազգային իմպերիալիզմի կեղեի
տակ: Գերմանիան ու Ռուսաստանը 1918 թ. իրենց մեջ ամե-
նից ավելի ակներև մարմնացնում էին մի կողմից՝ սոցիա-
լիզմի եկոնոմիկական, արտադրական, հասարակական-տնտե-
սական պայմանների նյութական իրականացումը և մյուս
կողմից՝ սոցիալիզմի քաղաքական պայմանների իրականա-
ցումը:

Պրոլետարական հաղթական հեղափոխությունը Գերմա-
նիայում միանգամից, շատ մեծ հեշտությամբ կլախճախեր
իմպերիալիզմի ամեն տեսակ կեղև (վորը, դժբախտաբար,
լավագույն պողպատից է շինված և այդ պատճառով ել
ամեն մի... ճտի ջանքերով չի կոտրվում), կիրականացներ
համաշխարհային սոցիալիզմի հաղթանակը հաստատապես,
առանց դժվարությունների կամ չնչին դժվարությունե-
րով, — հարկե, յեթե «դժվարի» մասշտաբը վերցնենք հա-
մաշխարհային-պատմական, և վոչ թե քաղքենու նեղ խմ-
բակային չափանիշով:

Յեթե հեղափոխության «բունկումը» Գերմանիայում դեռ
դանդաղում է, ապա մեզ մի խնդիր է մնում — ավուրել դեր-
մանացիների պետական կապիտալիզմը, ամբողջ ուժով ըն-
դորինակել այն, չինայել վոչ մի դեկտատորական միջոց,
վորպեսզի արագ ընթանա արևմտականության ընդորինա-
կումը բարբարոսական Ռուսիայի կողմից, և այդ նպատա-
կով բարբարոսության դեմ կռվելու համար կանդ չառնել
վոչ մի բարբարոսական միջոցի առաջ: Յեթե անարխիստնե-
րի ու ձախ եսերների մեջ կան մարդիկ (յես հանկարծակի
հիշեցի Կարելինի ու Դեյի ճառերը ԿԳԿ-ում), վորոնք ըն-
դունակ են նարցիսավարի դատելու, վոր իբր թե մեզ, հե-
ղափոխականներին, վայել չե դերմանական իմպերիալիզմից
«դատ առնել», ապա պետք է մի բան ասել՝ անհուսալիորեն

(ու լիովին իրավացի կերպով) կորած կլինե՞ր այն հեղափոխութիւնը, վորն այդպիսի մարդկանց լըջօրեն բանի տեղ կդնե՞ր:

Ներկայումս Ռուսաստանում դերակշռում է հենց մանր-բուրժուական կապիտալիզմը, վորից քե՛ր դեպի խոշոր պետական կապիտալիզմը, քե՛ր դեպի սոցիալիզմը միևնույն ֆանապարհն է տանում, տանում է այն ուղին, վորն անցնում է միևնույն միջանկյալ կայարանով, մի կայարան, վոր կոչվում է «արդշունքների արտադրութեան ու բաշխման համաժողովրդական հաշվառում ու վերահսկողութիւն»։ Ո՞վ այս չի հասկանում, տնտեսական ամենամանրերի սխալն է գործում, կա՞մ իրականութեան փաստերը չիմանալով, յեղածը չտեսնելով, ճշմարտութեան յերեսին նայել չկարողանալով, կա՞մ սահմանափակելով «կապիտալիզմի» ու «սոցիալիզմի» վերացական հակադրութեամբ և խոր չըմբռնելով այս բոլորներն մեղանում կատարվող այդ անցման կոնկրետ ձևերն ու աստիճանները:

Փակագծի մեջ ասենք, վոր սա հենց այն թեորիական սխալն է, վորը մոլորեցրեց «Новая Жизнь»-ի ու «Вперед»-ի բանակի լավադույն մարդկանց. դրանցից վատթարներն ու միջակները, բթամտութեան ու թուլակամութեան պատճառով, բուրժուազիայից սարսափած՝ նրա պոչից են քաշ դալիս, լավադույնները չհասկացան, վոր սոցիալիզմի ուսուցիչները իզուր չէյին խոսում կապիտալիզմից դեպի սոցիալիզմ անցնելու մի ամբողջ ժամանակաշրջանի մասին, և իզուր չէր, վոր նրանք չեւոտում էյին նոր հասարակութեան «յերկունքի յերկարատե դալիքը», ընդ-վորում այդ նոր հասարակութիւնը դարձյալ մի վերացական գաղափար է, վորը կյանքում այլ կերպ չի կարող մարմնանալ, բայց յեթե այս կամ այն սոցիալիստական պետութիւնն ստեղծելու մի շարք բարձագան, անկատար կոնկրետ վորձերի միջոցով:

Հենց այն պատճառով, վոր Ռուսաստանի այժմյան արնտեսական դրութիւնից առաջ դնալ չի կարելի առանց անցնելու այն, ինչ ընդհանուր է թե՛ պետական կապիտալիզմի,

թե՛ սոցիալիզմի համար (համաժողովրդական հաշվառում ու վերահսկողութիւն), ամբողջութեամբ թեորիական անհեթեթութիւն է իրեն և ուրիշներին «դեպի պետական կապիտալիզմի կողմը կատարվող եվրուցիայով» վախեցնելը: Այդ նշանակում է՝ մտքով սահել հենց «եվրուցիայի» իրական ճանապարհից «դուրս», չըմբռնել այդ ճանապարհը. իսկ գործնականում դա համազոր է դեպի հետ, դեպի մանր-սեփականատիրական կապիտալիզմի կողմը քաշելուն:

Վորպեսզի ընթերցողը համոզվի, վոր յես միայն հիմա չեմ «բարձր» գնահատութիւն տալիս պետական կապիտալիզմին, այլ բոլեւիկների կողմից իշխանութիւնը նվաճելուց առաջ ել եմ տվել, թույլ եմ տալիս մեջբերելու հետեւյալ հատվածն իմ այն բրոշյուրից, վորը գրված է 1917 թվի սեպտեմբերին և կրում է «Մպառնացող աղետը և ինչպես պետք է նրա դեմ կռիւն» վերնագիրը:

«...Մեկ վորձեցեք յունկերա-կապիտալիստական, կալվածատիրական-կապիտալիստական պետութեան տեղ դնել հեղափոխական-դեմոկրատական պետութիւն, այսինքն՝ մի պետութիւն, վորը հեղափոխականորեն խորտակում է ամեն տեսակ արտոնութիւններ, վորը չի վախենում հեղափոխական միջոցներով ամենալիակատար դեմոկրատիզմն իրականացնելուց: Իսկ կտեսնեք, վոր իրապես հեղափոխական դեմոկրատական պետութեան որով պետական-մոնոպոլիստական կապիտալիզմն անխուսափելի, անվերապ կերպով նշանակում է մի քայլ և քայլե՛ր դեպի սոցիալիզմ»:

«...Վորովհետեւ սոցիալիզմը վոչ այլ ինչ է, յեթե վոչ ամենամոտ քայլը՝ պետական-կապիտալիստական մոնոպոլիստից առաջ անցնելու համար»:

«...Պետական-մոնոպոլիստական կապիտալիզմը սոցիալիզմի մյուս աղանձ ամենալիակատար նախապատրաստութիւնն է, նրա մալիս աղուռն է, պատմական սանդուխտ այն աստիճանն է, վորի ու մյուս, սոցիալիզմ կոչվող աստիճանի միջեւ վոչ մի միջանկյալ աստիճան չկա» (էջ 27 ու 28):

«...Նկատի ունեցե՛ք, վոր այս գրված է կերկնակու

ժամանակ, և վոր այստեղ խոսքը վա՛չ քե պրոլետարիատի գիկտատուրայի, վա՛չ քե սոցիալիստական պետութ՜յան մասին և, այլ «հեղափոխական-դեմոկրատական» պետութ՜յան: Մի՞թե պարզ չե, թե մենք վարժան ավելի վեր ենք բարձրացել քաղաքական այդ աստիճանից, վարժան ավելի լիավիճմամբ նաեւ խորհուրդներում սոցիալիստական պետութ՜յունն ու պրոլետարիատի գիկտատուրան, այնքան ավելի մեզ քիչ և թուլյաւորելի վախենալ «պետական կապիտալիզմից»: Մի՞թե պարզ չե, վոր նշուք-ական, անտեսական, արտադրական իմաստով՝ մենք զեռեւս սոցիալիզմի «նախադասը» չենք դնելով: Յեւ այլ կերպ, քան առանց այս «նախադասով» անցնելու, վորին դեռ չենք հասել, հնարավոր չե սոցիալիզմի դռնից ներս մտնել...»:

* * *

«...Չափազանց ուսանելի յե նաև հետեւյալ հանդամանքը:

Յերբ ընկ. Բուխարինի հետ վիճում եյինք ԿԳԿ-ում, նա, ի միջի այլոց, նկատեց՝ մասնազետներին մեծ ուճիկ տալու հարցում «մենք» «Լենինից աջ ենք», վորովհետև այստեղ սկզբունքներից վոչ մի չեղում չենք տեսնում, հիշելով Մարքսի այն խոսքերը, թե վորոչ պայմաններում բանավոր դատակարարի համար ամենից նպատակահարմար կլինեն «վճարելով աղատվել այդ ավագակախմբից» (այն և՛ կապիտալիստների ավաղակախմբից, այսինքն՝ բուրժուազիայից եւտ զմեկ հողը, ֆարրիկաները, գործարաններն ու արտադրութ՜յան մյուս միջոցները):

Այս չափազանց հեռաքնքրական դիտողութ՜յունն և»:

«...Խորամուխ չեղեք Մարքսի ասածների իմաստի մեջ:

Խնդիրը վերաբերում եր անցյալ դարի 70-ական թվականներին Անգլիային, մինչմոնոպոլիստական կապիտալիզմի կուլմինացիոն շրջանին, խոսքը մի յերկրի մասին եր, վորտեղ այն ժամանակ ամենից ավելի քիչ զինվորականութ՜յունն ու բյուրոկրատիա կար, մի յերկրի, վորտեղ այն ժամանակ ամենից ավելի շատ հնարա-

վորութ՜յուններ կային սոցիալիզմի «խաղաղ» հաղթութ՜յան համար այն իմաստով, վոր բանվորները բուրժուազիային «փրկանք» տային: Յեւ Մարքսն առում եր՝ վորոչ պայմաններում բանվորներն ամենեկն չեն հրաժարվի բուրժուազիային փրկանք վճարելուց: Մարքսն իր ու սոցիալիստական հեղափոխութ՜յան ապագա գործիչների ձեռքերը չեր կաշկանդում հեղաշրջման ձևերի, յերանակների, կերպերի հարցում, հիանալի կերպով հասկանալով, թե այն ժամանակ վորքան բաղմամբով նոր խնդիրներ առաջ կդան, թե ինչպես կիյուվի հեղաշրջման ընթացքում ամբողջ իրադրութ՜յունը, վորքան հաճախ ու ուժգին կիյուվի նա հեղաշրջման ընթացքում:

Իսկ հապա Խորհրդային Ռուսաստանում պրոլետարիատի կողմից իշխանութ՜յունը նվաճվելուց հետո, չահագործողների ռադակական ու սաբոտաժային դիմադրութ՜յունն ընկճվելուց հետո, մի՞թե ակնհայտ չե, վոր միքանիս պայմաններ դասավորվել են այն պայմանների նմանութ՜յամբ, վորոնք կարող եյին դառնալորվել կես դար առաջ Անգլիայում, յեթե այդ յերկիրն այն ժամանակ խաղաղ կերպով անցներ դեպի սոցիալիզմ: Այն ժամանակ Անգլիայում կապիտալիստների՝ բանվորներին յենթարկվելը կարող եր ապահովվել հետեւյալ հանդամանքներով. (1) վոր բնակչութ՜յան մեջ, գյուղացիութ՜յան բացակայութ՜յան հետևանքով, բանվորները, պրոլետարները, թվով լիովին դերակշռում եյին (Անգլիայում 70-ական թվականներին նշաններ կային, վորոնք թույլ եյին տալիս հուսալու, վոր գյուղական բանվորների միջև սոցիալիզմը չափազանց արագընթաց հաղողութ՜յուններ կունենա). (2) վոր պրոլետարիատը հիանալի կերպով կադակերպված եր արհեստակցական միութ՜յուններին մեջ (այս տեսակետից Անգլիան այն ժամանակ յերկրաբանի վրա առաջին յերկիրն եր). (3) վոր քաղաքական աղատութ՜յան դարավոր դարգացմամբ դաստիարակված պրոլետարիատն ուժոված եր համեմատաբար բարձր կուլտուրականութ՜յամբ. (4) վոր Անգլիայի հոյակապորեն կաշմակերպված կապիտալիստները յերկարատե վարժութ՜յամբ

սովորել է յին քաղաքական ու տնտեսական հարցերը կոմ-
պրոմիսներով լուծելու—այն ժամանակ նրանք էյին յերկրա-
շնդի բոլոր յերկրներն կապիտալիստների մեջ ամենալափ
կազմակերպւածները (այժմ այդ առաջնութիւնն անցել է
Գերմանիային)։ Ահա թե ինչ հանգամանքների շնորհիւ կա-
րող եր միտք ծագել, թե Անգլիայում հնարավոր է, վոր
կապիտալիստները խաղաղ կերպով յենթարկվեն Անգլիայի
բանվորներին։

Տվյալ պահին մեղանում այդ յենթարկումն ապահով-
ված է վորոշ արմատական նախադրյալներով (հոկտեմբե-
րին տարւած հաղթանակով և կապիտալիստների հոկտեմբե-
րից վեարկար տեղւոյ ռազմական ու սարսափաշային դիմա-
դրութիւնն ընկճելով)։ Մեղանում, բնակչութեան մեջ բան-
վորների, պրոլետարների թիւական ամենակատարցալ դերա-
կշուութեան ու նրանց բարձր կազմակերպւածութեան փոխա-
րեն, հաղթութեան գործոն յեղալ այն հանգամանքը, վոր
ամենից չբաւոր ու արագորեն քայքայված դուռը պիտու-
թիւնը պրոլետարներին ոգնող հանդիսացալ։ Վերջապես,
մեղանում չկա վոչ բարձր կուլտուրականութիւնը, վոչ էլ
կոմպրոմիսների սովորութիւնը։ Յեթե լալ մտածենք այս
կոնկրետ պայմանների վրա, ասքս մեզ համար պարզ կլի-
նի, վոր մենք կարող ենք և պետք է այժմ այնպես անենք,
վոր միացնենք անխնա բնաջնջման ու կոմպրոմիսի կամ
փրկանքի յեղանակները. անխնա բնաջնջումն այն անկուլ-
տուրական կապիտալիստների վերաբերմամբ, վորոնք վոչ
մի «պետական կապիտալիզմի» բնգառաջ չեն դնում, վոչ մի
կոմպրոմիս մաքով չեն անցկացնում, վորոնք շարունակում
են սպեկուլացիայով, չբաւորներին կաշառելով և այլ մի-
ջոցներով վիժեցնել խորհրդային ձեռնարկումները, կոմ-
պրոմիսի կամ փրկանքի յեղանակներ այն կուլտուրական
կապիտալիստների վերաբերմամբ, վորոնք համաձայն են
«պետական կապիտալիզմին», ընդունակ են այն կիրառելու
կյանքում և ոգտակար են պրոլետարիատին իբրև խոշորա-
գույն ձեռնարկութիւնների խելոք ու փորձառու կազմակեր-
պիչներ, ձեռնարկութիւններ, վորոնք իրոք ընդգրկում են

ստանյակ-միլիոնավոր մարդկանց արդշունքներ մատակա-
րարելու գործը։

Բուխարինը հրաշալի կերպով զարգացած մարքսիստ-
տնտեսագետ է։ Այդ պատճառով նա վերհիշել է, վոր
Թարքսը խորապես իրավացի յեր, յերբ բանվորներին սովոր-
եցնում էր, թե հենց սոցիալիզմին անցնելը հեշտացնելու
չահերի տեսակետից կարևոր է պահպանել խոշորագույն
արտադրութեան կազմակերպութիւնը և լիովին թուլա-
տելի յն այն միտքը, թե պետք է լալ վնարել կապիտա-
լիստներին, փրկանք տալ նրանց, յեթե հանգամանքներն
այնպես դասավորվեն (իբրև քացառութիւն. Անգլիան այն
ժամանակ քացառութիւն էր), վոր կապիտալիստներին
հարկադրեն խաղաղ կերպով յենթարկվել և կուլտուրական
յեղանակով, կազմակերպւած կերպով, անցնել սոցիալիզ-
մին՝ յիբկանք տալու պայմանով։

Բայց Բուխարինը սխալի մեջ է ընկել, վորովհետեւ խո-
րամուխ չի յեղել Ռուսաստանի ներկա մոմենտի, հենց բա-
ցառիկ մի մոմենտի, կոնկրետ առանձնահատկութեան մեջ,
յերբ մենք, Ռուսաստանի պրոլետարիատը, մեր քաղաքա-
կան կարգերով, բանվորների քաղաքական իշխանութեան
ուժով, ամեն մի Անգլիայից ել ու ամեն մի Գերմանիայից
էլ առաջ ենք կանգնած և միևնույն ժամանակ որինավոր
պետական կապիտալիզմի կազմակերպութեամբ, կուլտուրա-
յի մակարդակով, սոցիալիզմը «մտցնելու» նյութական-ար-
տադրական նախապատրաստութեան աստիճանով Արևմտյան
Եւրոպայի պետութիւններին ամենահետամնացից էլ հետ
ենք մնացել։ Մի՞թե պարզ չէ, վոր այս առանձնահատուկ
դրութիւնից բղիւում է հենց առանձնահատուկ «փրկանքի»
անհրաժեշտութիւնը տվյալ մոմենտի համար, մի փրկանք,
վոր բանվորները պետք է առաջարկեն ամենակուլտուրա-
կան, ամենաառաջնափոր, կազմակերպչապես ամենից ըն-
դունակ այն կապիտալիստներին, վորոնք պատրաստ են
Խորհրդային իշխանութեան մոտ ծառայութեան մտնելու և
բարենպաստորեն ոգնելու «պետական» խոշոր ու խոշորա-
գույն արտադրութեան կազմակերպմանը։ Մի՞թե պարզ չէ,

յիւր տպագրութիւնը տնտեսական տեսակէն զերուից ժամանակ մենք
պետք է քննանք խուսափել յերկու տեսակ սխալներէ, վո-
րոնցից ամեն մէկն իր ձեռք մանր-բութեանն է: Մի կող-
մից՝ անուղղելի սխալ կլինեն հայտարարել, թե քանի միւր
ընդունում ենք մեր տնտեսական «ուժերի» ու քաղաքական
ուժի անհամապատասխանութիւնը, ապա «հետեւորդ»
չպետք էր վերցնել իշխանութիւնը: Այդպես դատում են
«իրենց պատշաճում վաւերացնող», միւրոնք մոռանում
են, միւր յերեք «Համապատասխանութիւն» չի լինի, միւր
այն չի կարող լինել հասարակութեան զարգացման, ինչպէս
է բնութեան զարգացման մեջ, միւր մի շարք փորձերի մի-
ջոցով միայն, միւրոնցից յաւերացնողը մոռանալին վերցրած
միակողմանի կլինի, միւրոն շահամատարտասխանութիւն
կունենալ, կտանդովի հաղթական սոցիալիզմը բոլոր յեր-
կրոնների պրոլետարների հեղափոխական գործակցութեանից:

Մյուս կողմից՝ անհնալտ սխալ կլինեն ազատութիւն
տալ ազմուկ-ազադակ բարձրացնողներին ու Ֆրադյորներին,
միւրոնք իրենց թույլ են տալիս հրապարակել «վառ» հեղա-
փոխականութեամբ, բայց միւրոնք անընդունակ են տոկուն,
մտածոված, կշռադատոված, ամենադժվար անցումներն էլ
հաշվի առնող հեղափոխական աշխատանքի:

Հեղափոխական կուսակցութիւնների զարգացման ու
նրանց դեմ բռնելիք միտք կույի պատմութիւնը բարե-
բախտաբար մեզ ժողովուրդութեան և թողել խիստ վերջապի
զծած տիպեր, միւրոնցից ձախ ետերներն ու անարխիստները
բախտական ահնառու կերպով մարմնացնում են վատթար
հեղափոխականների տիպը: Նրանք այժմ գոռում են՝ մին-
չն հիտներէկա, շնչազարտ լինելով, ազադակում են «ազ-
բռնելիկներին» «Համաձայնողականութեան» դեմ: Բայց նրանք
մոռանել չեն կարողանում այն մասին, թե ինչպիսի վատ
«Համաձայնողականութիւնը» և ինչպիսի պատմութիւնն
ու հեղափոխութեան ընթացքն արդարացի կերպով դատա-
պարտել այն:

Կերենալիւ ժամանակիս Համաձայնողականութիւնն իշ-
խանութիւնը հանձնում էր իմպերիալիստական բուրժուա-

դիւային, իսկ իշխանութեան հարցը յուրաքանչյուր հեղափո-
խութեան արմատական հարցն է: 1917 թ. հոկտեմբեր-նո-
յեմբերին բռնկիկներէ միմասի Համաձայնողականութիւնը
կամ վախենում էր պրոլետարիատի ձեռքով իշխանութիւն-
ը վերցնելուց, կամ ցանկանում էր իշխանութիւնը համա-
սարապես բաժանել վոյճ. միայն «անհուսալի ուղեկիցների»
հետ, միւրախիք են ձախ ետերները, այլև մեր թշնամիների,
չերմովականների, մենչեիկների հետ, միւրոնք անխուսափելի
կերպով մեզ կկանգարեյին հիմնական հարցում՝ Սահմանա-
դիր ժողովը ցրելու, Բողայեմսկիներին անխնա խորտակե-
լու, խորհրդային հիմնարկները լիովին կյանքի մեջ մտցնե-
լու գործում, յուրաքանչյուր կոնֆլիկտայի ժամանակ:

Այժմ իշխանութիւնը դրավւած, պահպանւած ու ամ-
րապնդւած է մի կուսակցութեան, պրոլետարիատի կուսակ-
ցութեան ձեռքում՝ նույնիսկ առանց «անհուսալի ուղեկից-
ների»: Համաձայնողականութեան մասին խոսել այժմ, յերե
նույնիսկ խոսք չի կարող լինել իշխանութիւնը բաժանելու
կամ բուրժուադիւայի դեմ պրոլետարների դիկտատուրայից
հրաժարելու մասին, նշանակում է պարզապէս կաշաղակի
նման սերտած, բայց չհասկացած բռներ կրկնել: «Համա-
ձայնողականութիւն» անվանել այն, միւր հասնելով մի
զերութեան, յերե կարող ենք և պարտաւոր ենք յերկիրը կա-
ռաւարել, մենք աշխատում ենք առանց դրամն ախոսալու
մեր կողմը դրավել կապիտալիզմի վարժեցրած տարրերից
ամենակուլտուրականներին, նրանց ծառայութեան ընդունել
ընդդէմ մանր-սեփականատիրական քայքայման, այդ նշա-
նակում է՝ ամենեկին չկարողանալ սոցիալիզմի շինարարու-
թեան տնտեսական խնդիրների մասին մոռանել»:

ՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԱՐԿԻ ՄԱՍԻՆ, ԱՌԵՎՏՐԻ ԱԶՍՏՈՒ- ԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ, ԿՈՆՑԵՍԻԱՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մեջ բերւած դատողութիւններում, միւրոնք արւած են
1918 թվին, մի շարք սխալներ կան ժամկետների վերաբեր-
մամբ: Ժամկետներն ավելի յերկար դուրս յեկան, քան այն

ժամանակ յենթադրվում եր: Այդ դարձանալի չե: Բայց մեր եկոնոմիկայի հիմնական տարրերը մնացել են նույնը: Գյուղացիական «չքաղությունը» (պրոլետարներն ու կիսապրոլետարները) բազմաթիվ ղեպքերում միջակ գյուղացիներն յե վերածվել: Սրանից մանր-սեփականատիրական, մանր-բուրժուական «տարերքն» ուժեղացել է: Իսկ 1918—1920 թվականներին քաղաքացիական պատերազմը չափազանց ուժեղացրեց յերկրի ավերումը, արգելք հանդիսացավ նրա արտադրողական ուժերի վերականգնմանը, ամենից սովելի արյունաքամ արեց հենց պրոլետարիատին: Սրան ավելացավ 1920 թ. անբերությունը, կերթի պակասությունը, անասունների կոտորվելը, վոր ե'լ ավելի խանդարեց արդյունաբերության ու տրանսպորտի վերականգնմանը, աղբերով, որին նաև, գյուղացիների ձիերով մեր զլխավոր վառելիքը՝ փայտը տեղափոխելու վրա:

Իբրեւ հետևանք այս բոլորի, 1921 թ. դարևանք քաղաքական հանգամանքներն այնպես դասավորվեցին, վոր գյուղացիության դրությունը բարելավելու և նրա արտադրողական ուժերը բարձրացնելու համար չուտափուլթ, ամենավճռական, ամենից արտակարգ միջոցներն անհետաձգելու֊րեն անհրաժեշտ դարձան:

Ինչո՞ւ հենց գյուղացիության, և վոչ թե բանվորների: Վորովհետև բանվորների վիճակը բարելավելու համար հարկավոր է հաց ու վառելիք: Ամբողջ պետական տնտեսության տեսակետից այժմ ամենամեծ «խանդարումը» հենց սրանից է առաջանում: Իսկ ավելացնել հացահատիկի արտադրությունն ու հավաքելը, վառելիք մթերելն ու տեղափոխելն այլ կերպ չի կարելի, յեթե վոչ գյուղացիության դրությունը բարելավելով, նրա արտադրողական ուժերը բարձրացնելով: Պետք է գյուղացիությունից սկսել: Ով այս չի հասկանում, ով հակված է գյուղացիներին այսպես առաջին տեղը դնելը համարել «հրաժարումն» պրոլետարիատի ղեկատուությանից կամ հրաժարման նման մի բան, նա պարզապես չի թափանցում դործի մեջ, անճանապարհ է լինում Փրազի իշխանության: Պրոլետարիատի ղեկատուության պրո-

լետարիատի ձեռքով քաղաքականությունը ղեկավարելն է: Պրոլետարիատն իբրեւ ղեկավարող, իբրեւ տիրապետող դասակարգ, պետք է կարողանա քաղաքականությանն այնպիսի ուղղություն տալ, վոր առաջին հերթին լուծի ամենաանհետաձգելի, ամենից «ցավոտ» խնդիրը: Այժմ ամենից ավելի անհետաձգելի յեն այն միջոցառումները, վորոնք կարող են անմիջապես բարձրացնել գյուղացիական տնտեսության արտադրողական ուժերը: Միայն այս ֆանապարհով կարելի յե հասնել թե՛ բանվորների դրությունը բարելավելուն և թե՛ բանվորների ու գյուղացիների դաշինքն ամրապնդելուն, պրոլետարիատի ղեկատուության ամրապնդելուն: Այն պրոլետարը կամ պրոլետարիատի այն ներկայացուցիչը, վորը կցանկանա ղեմել բանվորների դրության բարելավմանը վոչ այս ֆանապարհով, գործնականում սպիտակ-գվարդիականների ու կապիտալիստների աջակիցը կհանդիսանար: Վորովհետև այս ճանապարհով չգնալ՝ նշանակում է բանվորների ցեխային շահերը բարձր դասել դասակարգային շահերից, նշանակում է բանվորի անմիջական, բուլեյական, մասնակի ողտի համար զոհաբերել ամբողջ բանվոր դասականը, նրա ղեկատուության շահերը, կալվածատերերի ու կապիտալիստների դեմ գյուղացիների հետ կնքած նրա դաշինքի շահերը, կապիտալի լծից աշխատանքն ազատագրելու պայքարի մեջ նրա ղեկավարող դերի շահերը:

Այսպես, ուրեմն, առաջին հերթին հարկավոր են գյուղացիության արտադրողական ուժերը բարձրացնելու չուտափուլթ ու լուրջ միջոցառումներ:

Այս բանը գլուխ բերել չի կարելի առանց պարենավորման քաղաքականության լուրջ փոփոխությունների: Այդպիսի մի փոփոխություն էր պարենամատուցումը պարենային հարկով փոխարինելը, վորի հետ կապված է հարկը վճարելուց հետո, դոնե տեղական տնտեսական շրջանառության ասպարեզում, առևտրի ազատություն տալը:

Վո՞րն է պարենամատուցումը պարենային հարկով փոխարինելու ելությունը:

Դրա մասին սխալ պատկերացումներ չառ են տարած-

ված: Միայն առաջանում է մեծ մասամբ այն բանից, Վոլ
անցման ելուծյան մեջ չեն թափանցում, հարց չեն տալիս
իրենց, թե ինչից դեպի ինչն է տանում այդ անցումը:
Գործն այնպես են պատկերացնում իրենց, Վոր իբրև թե
անցումը տեղի յե ունեցել ընդհանրապես կոմունիզմից դե-
պի ընդհանրապես բուրժուականությունը: Այդ սխալի դեմ
անխուսափելիորեն հարկավոր է մատնանշել այն, ինչ աս-
վել է 1918 թ. մայիսին:

Պարենային հարկը ծայրահեղ կարիքից, քայքայումից
ու պատերազմից առաջացած յուրահատուկ «ռազմական կո-
մունիզմից» կանոնավոր սոցիալիստական արդյունաբերու-
թյանակության անցնելու ձևերից մեկն է: Իսկ այս վերջինը,
իր հերթին, բնակչության մեջ մանր դյուղացիության դե-
բակչությունից բղխած առանձնահատկություններ ունեցող
սոցիալիզմից դեպի կոմունիզմ անցնելու ձևերից մեկն է:

Յուրահատուկ «ռազմական կոմունիզմ» այն էր, Վոր
մենք փաստորեն դյուղացիներից վերցնում էինք բոլոր ա-
վելցուկները և յերբեմն ել նույնիսկ վո՛չ թե ավելցուկները,
այլ դյուղացու համար անհրաժեշտ պարենի մի մասը,
վերցնում էյինք բանակի ու բանվորներին պահելու ծախսերը
ծածկելու նպատակով: Վերցնում էյինք մեծ մասամբ իբրև
պարտք՝ թղթադրամներ տալով: Այլապես մանր-դյուղա-
ցիական քայքայված յերկրում կալվածատերերին ու կապի-
տալիստներին մենք չեյինք կարող հաղթել: Յեւ այն փա-
տը, Վոր մենք հաղթեցինք (հակառակ աշխարհիս ամենա-
հզոր պետությունների կողմից մեր շահադործողներին ցույց
որված ոժանդակություն), միայն այն չե ցույց տալիս, թե
բանվորներն ու դյուղացիներն իրենց ազատազրույթյան հա-
մար մղած պայքարում հերոսության ինչ հրաշքներ կատա-
րելու ընդունակ են: Այդ փաստը ցույց է տալիս նաև այն,
թե դործնականում մենշևիկները, եսերները, կաուցիկն ու
Ընկ. բուրժուադիայի սպասաւորների ինչպիսի դեր էյին
կատարում, յերբ այդ «ռազմական կոմունիզմը» մեր յերե-
սովն էյին տալիս իբրև մեղադրամբ: Այդ պետք է համա-
բել մեր արժանիքներից մեկը:

Բայց պակաս անհրաժեշտ չե իմանալ այդ արժանիքի
իսկական չափը: «Ռազմական կոմունիզմը» մտցվել էր պա-
տերազմից ու քայքայումից հարկադրված: Նա պրոլետա-
րիատի տնտեսական խնդիրներին համապատասխանող քաղա-
քականություն չեր և չեր ել կարող լինել: Նա մի ժամանա-
կավոր միջոցառում էր: Մանր-դյուղացիական յերկրում իր
գիկտատուրան իրականացնող պրոլետարիատի ուղիղ քաղա-
քականությունն այն կլինի, Վոր նա դյուղացուն անհրա-
ժեշտ արդյունաբերական արդյունքները հացի հետ փոխա-
նակի: Միայն այսպիսի պարենավորման քաղաքականու-
թյունն է համապատասխանում պրոլետարիատի խնդիրնե-
րին, միայն այսպիսի քաղաքականությունն է ընդունակ սո-
ցիալիզմի հիմքերն ամրապնդելու և նրան լիակատար հաղ-
թության հասցնելու:

Պարենային հարկը մի անցում է դեպի այդ քաղաքա-
կանությունը: Մենք դեռևս այնքան քայքայված ենք, այն-
քան ընկճված պատերազմի ծանրությունից (պատերազմ,
Վորը յերեկ գոյություն ուներ և կարող է վաղը բորբոք-
վել կապիտալիստների ազահություն ու կատաղության
չորհիվ), Վոր մեզ հարկավոր յեղած ամբողջ հացի փոխա-
րեն չենք կարող արդյունաբերական արտադրանք տալ դյու-
ղացուն: Այդ դիտենալով, մենք մտցնում ենք պարենային
հարկը, այսինքն՝ (բանակի ու բանվորների համար) նվազա-
յույն չափով անհրաժեշտ հացի քանակությունն ստանում
ենք իբրև հարկ, իսկ մնացածը պիտի փոխանակենք արդյու-
նաբերության արտադրանքի հետ:

Դրա հետ միաժամանակ, չպետք է մոռանալ նաև հե-
տևյալը: Կարիքն ու քայքայումն այնքան մեծ են, Վոր մենք
չենք կարող մի ամբողջ վերականգնել խոշոր, դործա-
րանային, պետական, սոցիալիստական արտադրությունը:
Դրա համար խոշոր արդյունաբերության կենտրոններում
հարկավոր են հացի ու վառելիքի մեծ պաշարներ: Հարկա-
վոր է մաշված մեքենաները փոխարինել նորերով և այլն:
Մենք փորձով համոզվեցինք, Վոր այդ միանգամից չի կա-
րելի կատարել և դիտենք, Վոր իմպերիալիստական քայքա-

յիւզ պատերազմից հետո, նույնիսկ ամենահարուստ ու ամենից առաջադուր յերկրները վորոշ, բալական յերկար տարիների ընթացքում միայն կկարողանան լուծել այդ խնդիրը: Նշանակում է՝ անհրաժեշտ է վորոշ չափով ողնել մանր արդյունաբերության վերականգնմանը, վորը չի պահանջում մեքենաներ, չի պահանջում հումքի, վառելիքի, պարենի վո՛չ պետական ու վո՛չ ել խոշոր պաշարներ, վորը կարող է իսկույն վորոշ ողնություն հասցնել դուրեացիական տնտեսութեանը և բարձրացնել նրա արտադրողական ուժերը:

Իսկ ի՞նչ է ստացվում սրանից:

Ստացվում է այն, վոր առևտրի վորոշ (թեկուզ միայն տեղական) ազատութեան հիմքի վրա՝ ղերածնվում են մանր բուրժուազիան ու կապիտալիզմը: Այս անկասկած է: Այս յերևույթի հանդեպ տե՛ք փակելը ծիծաղելի յե:

Հարց է ծագում՝ արդյոք անհրաժեշտ է այդ: Արդյոք կարելի՞ յե այդ արգարացնել: Արդյոք վտանգավոր չե՞ այդ:

Նման հարցեր շատ են տալիս, և այդ հարցերը մեծ մասամբ յերևան են հանում այդպիսի հարցեր տվողների պարզամտությունը միայն (մեզմ արտահայտված):

Տեսե՛ք, թե 1918 թ. մայիսին յես ինչպես եյի վորոշել մեր եկոնոմիկայի մեջ գոյություն ունեցող զանազան հասարակական-տնտեսական կացութաձևերի տարրերը (բաղադրիչ մասերը): Վո՛չ վորքի չի հաջողվի վիճարկել, վոր մեզանում գոյություն ունեն այդ բոլոր հինգ կացութաձևերի այդ բոլոր հինգ աստիճանները (կամ բաղադրիչ մասերը), նահապետականից, այսինքն՝ կիսավարքենականից սկսած մինչև սոցիալիստականը: Վոր մանր-դուրեացիական յերկրում գերակշռում է մանր-դուրեացիական, այսինքն՝ մասամբ նահապետական, մասամբ՝ մանր-բուրժուական «կացութաձևը», այդ ինքնուստինքյան ակներև է: Յեթե կա փոխանակություն, ապա մանր տնտեսութեան զարգացումը մանր-բուրժուական զարգացում է, կապիտալիստական զարգացում է, — այս անվիճելի ճշմարտություն է, քաղաքատնտեսութեան այրենական ճշմարտությունը, վորը հա-

տատվում է նաև ամենորայ փորձով և նույնիսկ քաղքենու զխաղությամբ:

Իսկ այդպիսի տնտեսական իրականութեան հանդեպ ի՞նչ քաղաքականություն կարող է վարել սոցիալիստական պրոլետարիատը: Սոցիալիստական խոշոր դործարանի արտադրությունից տալ մանր դուրեացուն նրան հարկավոր բոլոր արդյունքները, — հացահատիկի ու հումքի հետ փոխանակելով: Այդ ամենացանկալի, ամենից «ճիշտ» քաղաքականությունը կլինե՞ր. մենք հենց այսպես ել սկսեցինք: Բայց մենք չենք կարող բոլոր արդյունքները տալ, հեռու յենք կարողանալուց և շատ շուտով ել չենք կարողանա, համենայն դեպս մինչև այն ժամանակ չենք կարողանա, քանի դեռ չենք ավարտել ամբողջ յերկրի երկտրիքիկացիոյի դոնե առաջին հերթի աշխատանքները: Բայց ի՞նչպես անենք: Կա՞մ պետք է փորձենք արդեւել, լիովին կաշկանդել մասնավոր, վո՛չ-պետական փոխանակութեան, այսինքն՝ առևտրի, այսինքն՝ կապիտալիզմի ամեն մի զարգացում, վորն անխուսափելի յե միլիոնավոր մանր արտադրողների գոյութեան ժամանակ: Այդպիսի քաղաքականությունը այն կուսակցութեան կողմից, վոր կփորձե՞ր այդ անել: Հիմարութեան կլինե՞ր, վորովհետև այդպիսի մի քաղաքականություն տնտեսապես անհնարին բան է. ինքնասպանություն կլինե՞ր, վորովհետև նման քաղաքականություն փորձող կուսակցություններն անխուսափելի կերպով սնանկ են դուրս գալիս: Ի՞նչ մեղքներս թագցնենք. կոմունիստներից վոմանք մեղանչում եյին «մտքով, խոսքով ու դործով», բնկեւելով հենց այդպիսի քաղաքականութեան մեջ: Աշխատենք այդ սխալներն ուղղել: Անպայման հարկավոր է ձեռք վերցնել այդ սխալներից, այսպես բոլորովին վատ կլինի:

Յեւ կա՞մ (վերջին հնարավոր ու միակ խելացի քաղաքականությունը) պետք է չփորձենք արդեւել կամ կաշկանդել կապիտալիզմի զարգացումը, այլ աշխատենք այն ուղղել դեպի պետական կապիտալիզմի հունը: Այս հնարավոր է տնտեսապես, վորովհետև պետական կապիտալիզմն այս

կամ այն ձևով, այս կամ այն աստիճանով, դոյություն ունի ամեն տեղ, վորտեղ ազատ առևտրի և ընդհանրապես կապիտալիզմի տարրեր կան:

Արդյոք խորհրդային պետության, պրոլետարիատի դիկտատուրայի ու պետական կապիտալիզմի զուգորդումը, միացումը, միատեղ դոյությունը հնարավոր բան է:

Իհարկե, հնարավոր է: Յես հենց այս ելի ազացուցել 1918 թ. մայիսին: Հույս ունեմ, վոր այդ ազացուցել եմ 1918 թ. մայիսին: Այս քիչ է. յես հենց այն ժամանակ ապացուցել եմ, վոր մանր սեփականատիրական (թե՛ մանր-նահապետական, թե՛ մանր-բուրժուական) տարրերի հետ համեմատած՝ պետական կապիտալիզմը մի քայլ է դեպի առաջ: Ահհամար սխալներ են գործում, յերբ պետական կապիտալիզմը դուգադրում են, կամ համեմատում սոցիալիզմի հետ միայն, այնինչ, տվյալ քաղաքական-տնտեսական պայմաններում, պարտադիր է պետական կապիտալիզմը համեմատել նաև մանր-բուրժուական արտադրության հետ:

Ինչպես թեորիական, այնպես և գործնական ամբողջ հարցն այն է, վոր ուղիղ յեղանակներ դնենք այն բանի համար, թե ինչպես պետք է կապիտալիզմի (մինչև վորոշ աստիճան ու մինչև վորոշ ժամանակ) անխուսափելի դարգացումն ուղղենք դեպի պետական կապիտալիզմի հունը, ինչ պայմաններով չըջատենք այդ, ինչպես անենք, վոր պետական կապիտալիզմը մոտիկ ապագայում սոցիալիզմի վերածվի:

Այս հարցի լուծմանը մոտենալու համար, նախ և առաջ պետք է ըստ կարելույն ավելի պարզ պատկերացնենք, թե մեր խորհրդային սխտեմում, մեր խորհրդային պետության չըջանականերում, պետական կապիտալիզմն ինչ կլինի և ինչ կարող է լինել գործնականում:

Թե խորհրդային իշխանությունն ինչպես է ուղղում կապիտալիզմի զարգացումը դեպի պետական կապիտալիզմի հունը, թե նա ինչպես է «պատվաստում» պետական կապիտալիզմը, դրա ամենապարզ դեպքը կամ օրինակը կոնցեսիաներն են: Մեզանում հիմա ամենքն էլ համաձայն են,

վոր կոնցեսիաներն անհրաժեշտ են, բայց բոլորը չեն խորհում, թե կոնցեսիաների նշանակութունն ինչ է: Հասարակական-տնտեսական կացութաձևերի և նրանց հարաբերակցության տեսակետից կոնցեսիաներն ի՞նչ են խորհրդային սխտեմի ժամանակ: Դա մի պայմանադիր է, մի բլոկ, մի դաշինք, վոր խորհրդային, այսինքն՝ պրոլետարական, պետական իշխանությունը կնքում է պետական կապիտալիզմի հետ՝ ընդդեմ մանր-սեփականատիրական (նահապետական ու մանր-բուրժուական) տարրերի: Կոնցեսիաները կապիտալիստն է: Նա գործը վարում է կապիտալիստորեն, շահույթի համար, նա համաձայնում է պրոլետարական իշխանության հետ պայման կնքել արտակարգ, արտասովոր շահույթ ստանալու համար և կամ այնպիսի հումք ստանալու համար, վորն այլ կերպ ձեռք բերել անհնարին և կամ չափազանց դժվար է նրա համար: Խորհրդային իշխանության ոգուտը լինում է այն, վոր իսկույն կամ ամենակարճ ժամանակում արտադրողական ուժերը զարգանում են, արդյունքների քանակը մեծանում է: Ասենք, մենք ունենք հարյուր հատ այսինչ գործանոցներ, հանքեր, անտառամասեր: Մենք այդ բոլորը մշակել չենք կարող՝ մեքենաներ, պարեն, տրանսպորտ չունենք: Նույն պատճառներով ել մենք վատ ենք մշակում մնացած բնագավառները: Խոշոր ձեռնարկությունների վատ ու անբավարար չափով արդյունքներ պատրաստելուց առաջանում է մանր-բուրժուական տարրերի ուժեղացում իր բոլոր արտահայտություններով, չըջակայքի (հետո նաև ամբողջ) գյուղացիական տնտեսության թուլացում, նրա արտադրողական ուժերի ջլատում, նրա՝ դեպի խորհրդային իշխանությունը տածած վստահության նվազում, հափշտակություններ ու մասսայական մանր (ամենավտանգավոր) սպեկուլացիա և այլն: Կոնցեսիաների ձևով պետական կապիտալիզմ «պատվաստելով», խորհրդային իշխանությունն ուժեղացնում է խոշոր արտադրությունն ընդդեմ մանրի, առաջավորը՝ ընդդեմ հետամնացի, մեքենականն՝ ընդդեմ ձեռքի արտադրության, ավելացնում է իր ձեռքում յեղած խոշոր ինդուստրիայի արդյունքները (վորոշ մասի ստացու-

մը), պետականորեն կարգավորված տնտեսական հարաբե-
րություններն ու ժեղացնում է իբրև հակալիշու մանր-բուր-
ժուական, անիշխանական հարաբերությունների: Պատշաճ
չափով ու զգուշությամբ վարած կոնցեսիոն քաղաքականու-
թյունն, անկասկած, կողմի մեզ արտադրության վիճակը,
բանվորների և դուռնացիների դրությունն արագությամբ
(մի վորոշ, փոքր աստիճան) բարելավելու, իհարկե, վորոշ
դժարերությունների զնով, ամենաթանկարժեք արդյունք-
ներից տասնյակ ու տասնյակ միլիոն փութ կապիտալիստին
հանձնելու զնով: Ուժերի հարաբերակցությունից է կախ-
ված և պայքարն է վճռում այն չափի և այն պայմանների
սահմանումը, վորոնց ժամանակ կոնցեսիաները մեզ ձեռն-
տու յեն և վտանգավոր չեն մեզ համար, վորովհետև կոն-
ցեսիան նույնպես կռվի մի տեսակ է, դասակարգային կռվի
չարունակությունն այլ ձևով և վոր մի դեպքում դա դասա-
կարգային կռիվը դասակարգային խաղաղությամբ փոխա-
րինել չի նշանակում: Կռվի յեղանակները ցույց կտա պրակ-
տիկան:

Համեմատած Խորհրդային սիտեմի պետական կապի-
տալիզմի այլ ձևերի հետ, կոնցեսիաների ձևով պետական
կապիտալիզմը, կարելի չե ասել, ամենապարզ, ցայտուն,
հստակ ու ճշգրիտ դժվածն է: Մենք այս դեպքում ունենք
մի ուղղակի ձևական, գրավոր պայմանագիր Արևմտյան
Յեմբուրգայի ամենակուլտուրական, առաջավոր կապիտալիզ-
մի հետ: Մենք ճիշտ գիտենք մեր ոգուտներն ու մեր կո-
րուստները, մեր իրավունքներն ու մեր պարտականություն-
ները, ճիշտ գիտենք այն ժամկետը, վորի ընթացքում տա-
լիս ենք կոնցեսիան, գիտենք ժամկետը լրանալուց առաջ
հետզհետե պայմանները, յեթե պայմանագիրը նախատեսում
է ժամկետից առաջ հետ զնելու իրավունքը: Մենք վորոշ
«տուրք» ենք տալիս համաշխարհային կապիտալիզմին,
«փրկանք ենք վճարում» նրան այս ու այն հարաբերու-
թյամբ՝ իսկույն վորոշ միջոց ձեռք բերելով Խորհրդային
իշխանության դրությունն ամրապնդելու համար, մեր տըն-
տեսությունը վարելու պայմանները բարելավելու համար:

Կոնցեսիաների վերաբերմամբ խնդրի ամբողջ դժվարու-
թյունն այն է, վոր կոնցեսիոն պայմանագիր կնքելու ժա-
մանակ պետք է ամեն բան ծանր ու բարակ քննել ու կշռել,
իսկ այնուհետև պետք է նրա կատարմանը հետևել կարո-
ղանալ: Այստեղ, անկասկած, դժվարություններ կան, և
այստեղ սկզբում համանորեն անխուսափելի յեն սխալ-
ները, բայց այդ դժվարություններն ամենաթեթև դժվար-
ություններն են սոցիալական հեղափոխության մյուս խն-
դիրներին համեմատությամբ և, մասնավորապես, պետական
կապիտալիզմի զարգացման, թույլատրման և պատվաստման
մյուս ձևերի համեմատությամբ:

Կուսակցական և խորհրդային բոլոր աշխատողների ա-
մենակարևոր խնդիրը՝ պարենային հարկը մտցնելու կապակ-
ցությամբ, այն է, վոր նրանք կարողանան «կոնցեսիոն»
(այսինքն «կոնցեսիոն» պետական կապիտալիզմի նմանու-
թյունն ունեցող) քաղաքականության պրինցիպները, սկզբ-
բունքները, հիմունքները կիրառել կապիտալիզմի, ազատ
առևտրի, տեղական շրջանառության մյուս ձևերի վերա-
բերմամբ և այլն:

Վերցնենք կոոպերացիան: Իդուր չե՞ր, վոր պարենային
հարկի դեկրետը պատճառ յեղավ կոոպերացիայի կանոնա-
դրությունն անմիջապես վերաքննելու և նրա «ազատու-
թյունն» ու իրավունքները վորոշ չափով լայնացնելու¹: Կոո-
պերացիան էլ պետական կապիտալիզմի մի տեսակն է, մի-
այն ավելի քիչ պարզ, ավելի աղուտ դժված, ավելի խճճված
մի տեսակը, վորն այդ պատճառով դործնականում մեր իշ-
խանության առաջ ավելի մեծ դժվարություններ է դնում:
Մանր ապրանքարտադրողների կոոպերացիան (վորի մա-
սին է խոսվում այստեղ, իբրև մանր-դուռնացիական յերկ-
րում գերիշխող ու տիպիկ ձևի մասին և վոր թե բան-
վորական կոոպերացիայի մասին) անխուսափելի կերպով
առաջ է բերում մանր-բուրժուական կապիտալիստական

¹ Յերկիբ, հատ. XXVI, ուս հրատ. էջ 242, 243. հայ. հրատ.
էջ 345—347:

հարաբերություններ, նպաստում է դրանց զարգացմանը, կապիտալիստիկներին քաշում է առաջին շարքը, նրանց և տալիս ամենամեծ ոգուտը: Այդ ուրիշ կերպ էլ ել կարող լինել, քանի վոր գոյություն ունի մանր տնտեսատերերի գերակշռություն, ինչպես և փոխանակության հնարավորություն ու անհրաժեշտություն: Ռուսաստանի ներկա պայմաններում կոոպերացիայի ազատությունն ու իրավունքները կապիտալիզմի ազատությունն ու իրավունքներ են նշանակում: Այս ակնհերե ճշմարտության հանդեպ աչք փակելը հիմարություն կամ հանցանք կլինի:

Բայց «կոոպերատիվ» կապիտալիզմը, ի տարբերություն մասնատիրական կապիտալիզմից, խորհրդային իշխանության ժամանակ հանդիսանում է պետական կապիտալիզմի մի այլ տեսակը և, իբրև այդպիսին, նա հիմա շահավետ և ոգտակար է մեզ համար՝ հասկանալի չե, վորոչ չափով: Վորչափով պարենային հարկը նշանակում է մնացած (իբրև հարկ չգանձվող) ավելցուկների վաճառման ազատություն, այն չափով մեզ անհրաժեշտ է ջանք գործադրել, վոր դեպի կոոպերատիվ կապիտալիզմի հունն ուղղենք կապիտալիզմի այդ զարգացումը, վորովհետև վաճառելու ազատությունը, առևտրի ազատությունը կապիտալիզմի զարգացում է: Կոոպերատիվ կապիտալիզմը նման է պետականին այն տեսակետից, վոր հեշտացնում է հաշվառումը, վերահսկողությունը, հսկումը, պայմանագրային հարաբերությունները պետության (այս դեպքում խորհրդային պետության) ու կապիտալիստի միջև: Կոոպերացիան, իբրև առևտրի ձև, մասնավոր առևտրից ավելի շահավետ ու ավելի ոգտակար է վո՛չ միայն մատնանշված պատճառներով, այլև այն պատճառով, վոր նա հեշտացնում է միլիոնավոր բնակչության, ապա նաև զլխովին ամբողջ բնակչության միավորումը, կազմակերպումը, իսկ այս հանգամանքն իր հերթին հսկայական պլյուս է պետական կապիտալիզմից այնուհետև սոցիալիզմին անցնելու տեսակետից:

Համեմատենք կոոպերացիան ու կոոպերացիան իբրև պետական կապիտալիզմի ձևեր: Կոոպերացիան հիմնվում է խո-

շոր մեքենական արդյունաբերության վրա, կոոպերացիան՝ մանր, ձեռքի, մասամբ նույնիսկ նահապետական արտադրության վրա: Կոոպերացիան յուրաքանչյուր առանձին կոոպերացիոն պայմանագրով վերաբերում է մի կապիտալիստի, կամ մի ֆիրմայի, մի սինդիկատի, կարտելի կամ տրեստի: Կոոպերացիան ընդգրկում է բազմահազար, նույնիսկ միլիոնավոր մանր տնտեսատերերի: Կոոպերացիան թույլատրում է և նույնիսկ յենթադրում ճիշտ պայմանագիր ու ճիշտ վորոշված ժամկետ: Կոոպերացիան էլ թույլատրում վո՛չ լիովին ճիշտ պայմանագիր, վո՛չ էլ լիովին ճիշտ վորոշված ժամկետ: Կոոպերացիայի վերաբերյալ որենքը վերացնելը շատ ավելի հեշտ է, քան կոոպերացիայի պայմանագրերը վորոշատ ավելի հեշտ է, քան կոոպերացիայի պայմանագրերը վորոշենքնելը, բայց պայմանագրերը վորոշացնել՝ նշանակում է միանգամից, պարզապես, իսկույն խզել կապիտալիստի հետ կնքած տնտեսական դաշինքի կամ տնտեսական «համա-կեցության» փաստական հարաբերությունները, այնինչ կոոպերացիայի վերաբերյալ որենքի վո՛չ մի վերացում, վո՛չ մի որենք ընդհանրապես վո՛չ միայն միանգամից չեն վորոշացնի խորհրդային իշխանության ու մանր կապիտալիստիկների փաստական «համակեցությունը», այլև ընդլիստիկների փաստական «համակեցությունը», այնուհետև հանրապես ի վիճակի չեն փաստական տնտեսական հարաբերությունները խզելու: Կոոպերացիան «հսկելը» հեշտ է, կոոպերատորներին՝ դժվար: Կոոպերացիայի սոցիալիզմին անցնելը խոշոր արտադրության մի ձևից խոշոր արտադրության մի ուրիշ ձևին անցնելն է: Մանր տնտեսատերերի կոոպերացիայից սոցիալիզմին անցնելը մանր արտադրությունից խոշորին անցնելն է, այսինքն՝ մի անցում, վորն ավելի բարդ է, բայց վորը դրա փոխարեն ընդունակ է հաջողության դեպքում բնակչության ավելի լայն մասսաներ ընդգրկելու, ընդունակ է հին մինչսոցիալիստական, նույնիսկ մինչկապիտալիստական՝ ամեն մի «նորության» դիմադրելու տեսակետից ամենահամառ, հարաբերությունների ավելի խոր ու ավելի կենսալի արժատները քանդելու և հանելու: Կոոպերացիան քաղաքականությունը հաջողության դեպքում մեզ կտա սակավաթիվ ու մերի համեմատությամբ որինա-

կելի խոչոր ձեռնարկություններ, վորոնք կանգնած են ժամանակակից առաջավոր կապիտալիզմի մակարդակի վրա: միքանի տասնյակ տարիներեց հետո այդ ձեռնարկություններն ամբողջովին կանցնեն մեր ձեռքը: Կոռպորատիվ քաղաքականությունը հանդուրժյան դեպքում մեզ կտա այն, վոր մանր տնտեսությունը կուժեղանա և կհնչառանա նրա անցումը, անորոշ ժամանակամիջոցում, դեպի խոչոր արտադրություն՝ կամավոր միավորման հիմունքներով:

Վերջենք պետական կապիտալիզմի յերրորդ տեսակը: Պետութայնը դործի յե ներդրամում կապիտալիստին իբրև վաճառականի, պետական արդյունքները վաճառելու և մանր արտադրողի արդյունքները դնելու համար, նրան վորոշ կոմիսիոն տոկոս վճարելով: Չորրորդ տեսակը՝ պետութայնը ձեռնարկու-կապիտալիստին կապալով և տալիս պետութայնը պատկանող արտադրական հաստատութայնը կամ դորձանոցը կամ անտառամասը, հողամասը և այլն, ընդ վորում վարձակալական պայմանագիրն ամենեց ավելի կոնցեսիոն պայմանագրի յե նման: Պետական կապիտալիզմի այս վերջին յերկու տեսակների մասին մեղանում բոլորովին չեն խոսում, ամենևին չեն մտածում, բոլորովին չեն նկատում սրանք: Բայց այդ առաջանում և վր' թե նրանից, վոր մենք ուժեղ ու խելոք ենք յեղել, այլ նրանից, վոր թույլ ենք ու հիմար: Մենք վախենում ենք «ստոր ճամար-տութայն» յերեսին ուղղակի նայելուց և չափազանց շատ ենք անձնատուր լինում «մեզ բարձրացնող խաբեյութայն» իշխանութայնը: Մեզ շարունակ մոլորեցնում և այն, վոր «մենք» կապիտալիզմից անցնում ենք սոցիալիզմին, մոռանալով ճշգրիտ կերպով, պարզ պատկերացնել, թե ովքեր ենք այդ «մենք»: Այս պարզ պատկերացումը չմոռանալու համար անհրաժեշտ և աչքի առաջ ունենալ մեր եկոնոմիկայի մեջ դոյութայն ունեցող հասարակական տնտեսութայն բոլոր—անպայման առանց բացառութայն բոլոր—բաղմաղան կացութաձևերի, բաղադրիչ մասերի այն ցուցակը, վորը յես տվել եմ 1918 թ. մայիսի 5-ի հոդվածում: «Մենք», պրոլետարիատի ավանդարդը, առաջավոր ջոկատը,

անմիջապես անցում ենք կատարում դեպի սոցիալիզմ, բայց առաջավոր ջոկատն ամբողջ պրոլետարիատի մի փոքրիկ մասն և միայն, իսկ պրոլետարիատն իր հերթին բնակչութայն ամբողջ մասսայի մի փոքրիկ մասն և միայն: Յեկ վորպեսզի «մենք» կարողանանք սոցիալիզմին անցնելու մեր խնդիրը հանդուրժյամբ լուծել, դրա համար պետք և հանկանալ, թե միջկապիտալիստական հարաբերութայններից սոցիալիզմին անցնելու համար ինչ միջակա ուղիներ, յեղանակներ, միջոցներ ու հնարներ են հարկավոր: Այս և դործի ամբողջ էությունը:

Նայեցե՛ք ՌՍԲՖՀ քարտեզին: Վարդգայից հյուսիս, Դոնի Ռոստովից և Սարատովից հարավ—արևելք, Որենբուրգից ու Ոմսկից հարավ, Տոմսկից հյուսիս ընկած են անծայրածիր տարածութայններ, վորոնց վրա միքանի տասնյակ կուլտուրական վիթխարի պետութայններ կտեղավորվելին: Յեկ այս բոլոր տարածութայնների վրա թաղավորում և նահապետականութայնը, կիսավայրենութայն ու ամենախակական վայրենութայնը: Իսկ մնացած ամբողջ Ռուսաստանի գյուղացիական խուլ անկյուններում: Ամենուրեք, վորտեղ տասնյակ վերստեր ձգվող դյուղական ճանապարհները, ավելի ճիշտ՝ տասնյակ վերստեր ձգվող ճանապարհագուրկ տարածութայնները բաժանում են գյուղը յերկաթուղուց, այսինքն՝ կուլտուրայի, կապիտալիզմի, խոչոր արդյունաբերութայն, մեծ քաղաքի հետ ունենալիք նյութական կապից: Մի՞թե այդ բոլոր վայրերում չեն իշխում նմանապես նահապետականութայնը, որլոմովականութայնը, կիսավայրենութայնը:

Կարելի՞ յե արդյոք յերևակայել, թե Ռուսաստանում դերիշխող այս վիճակից անմիջապես սոցիալիզմին անցնելը հնարավոր և իրականացնել: Այո՛, վորոշ չափով հնարավոր և, բայց միայն մի պայմանով, վորի մասին այժմ մենք ճիշտ գիտենք, չնորհիվ մի վիթխարի ու ավարտված գիտական աշխատութայն: Այդ պայմանն երկտրիֆիկացիան և: Յեթե մենք միքանի տասնյակ ուսյոնական երեկտրոկայաններ կառուցենք (այժմ մենք գիտենք, թե վորտեղ

և ինչպես կարելի չե ու պետք ե կառուցել դրանք), յեթե մենք զբանցից ելեկտրական եներգիա անցկացնենք ամեն գյուղ, յեթե բավականաչափ ելեկտրոմոտորներ և այլ մեքենաներ ձարենք, այն ժամանակ նահապետականությունից սոցիալիզմին անցնելու համար միջին աստիճանները, միջակա ողակները կարիք չի լինի կամ համարյա թե չի լինի: Բայց մենք շատ լավ գիտենք, վոր այդ «մեկ» սլաքմանը, միմիայն առաջին հերթի աշխատանքների համար, առնվազն տասնյակ տարիներ ե պահանջում, իսկ այդ ժամկետի կըրծատումն իր հերթին հնարավոր ե միայն այն դեպքում, յերբ պրոլետարական հեղափոխությունը հաղթի այնպիսի յերկրներում, ինչպես Անգլիան, Գերմանիան, Ամերիկան են:

Իսկ մերձավորագույն տարիները համար պետք ե կարողանանք մտածել այն միջակա ողակների մասին, վորոնք կարող են դյուրացնել նահապետականությունից, մանր արտադրությունից սոցիալիզմին անցնելը: «Մենք» դեռ ելի հաճախ մոլորվում ենք այն դատողությամբ, թե «կապիտալիզմը չարիք ե, սոցիալիզմը՝ բարիք»: Բայց այս դատողությունը սխալ ե, վորովհետե մոռանում ե առկա հասարակական տնտեսական կացութաձևերի ամբողջ դոմարը, վերցնելով սրանց միջից միայն յերկուսը:

Կապիտալիզմը չարիք ե սոցիալիզմի համեմատությամբ: Կապիտալիզմը բարիք ե միջնադարի համեմատությամբ, մանր արտադրության հետ համեմատած, մանր արտադրողների մանրատված վիճակի հետ կապված բյուրոկրատիզմի համեմատությամբ: Վորչափով մենք դեռ ուժ չունենք մանր արտադրությունից անմիջապես սոցիալիզմին անցնելն իրականացնելու, այնչափով կապիտալիզմն անխուսափելի չե, վորոչ չափով, իբրե մանր արտադրության ու փոխանակության տարերային արդյունք, և այնչափով պետք ե ոգտագործենք կապիտալիզմը (առանձնապես ուղղելով այն դեպի պետական կապիտալիզմի հունը), իբրե մանր արտադրության ու սոցիալիզմի միջև ընկնող միջակա ողակ, իբրե արտադրողական ուժերը բարձրացնելու միջոց, ճանապարհ, հնար, յեղանակ:

Վերցրե՛ք բյուրոկրատիզմի հարցը և նայեցե՛ք նրան տնտեսական կողմից: 1918 թ. մայիսի 5-ին մեր տեսադատում բյուրոկրատիզմ չի յերևում: Հեղափոխությունից կես տարի անց, այն ժամանակից հետո, յերբ վերելից մինչև ներքև խորտակեցինք հին բյուրոկրատական մեքենան, մենք այդ չարիքը դեռ չենք զգում:

Անցնում ե ելի մի տարի: Ռուսաստանի Կոմունիստական կուսակցության VIII համագումարում, 1919 թ. մարտի 18—23-ին, ընդունվում ե կուսակցության նոր ծրագիրը, և մենք ուղղակի, առանց չարիքը խոստովանելուց վախենալու, այլ կամենալով այն բանալ, մերկացնել, անարդանքի սյունին դամել, ցանկանալով չարիքի դեմ կռվելու համար միտք և կամք, յետանդ, դործողություն առաջ բերել, այդ ծրագրում խոսում ենք «խորհրդային կարգերի Աքսում բյուրոկրատիզմի մասնակի վերածնության մասին»:

Անցավ ելի յերկու տարի: 1921 թ. դարնանք, խորհուրդների VIII Համագումարից հետո, վորը (1920 թ. դեկտեմբեր) քնեի ե բյուրոկրատիզմի հարցը, Ռիկ X համագումարից հետո (1921 թ. մարտին), վորը բյուրոկրատիզմի վերլուծության հետ ամենասերտ կապ ունեցող վեճերն եր ամփոփում, մենք այդ չարիքն ե՛լ ամելի սլարդ, ամելի վորոչ, մեր առաջ ե՛լ ամելի սպառնալին կանգնած ենք տեսնում: Վորո՞նք են բյուրոկրատիզմի տնտեսական արմատները: Այդ արմատները դիտավորապես յերկու տեսակ են. մի կողմից դարդացած բուրժուազիան հատկապես բանվորների (մասամբ նաև գյուղացիների) հեղափոխական շարժման դեմ կարիք ունի բյուրոկրատական, առաջին հերթին զինվորական, ապա դատական և այլ ասարատի: Մեղանում այդ չկա: Մեր դատարանները դատակարգային են, բուրժուազիայի դեմ ուղղված: Մեր բանակը դատակարգային ե, բուրժուազիայի դեմ կանգնած: Բյուրոկրատիզմը բանակում չե, այլ նրան սպասարկող հիմնարկներում: Մեղանում բյուրոկրատիզմը տնտեսական ուրիշ արմատ ունի՝ մանր արտադրողի ցիրուցան, մանրատված վիճակը, նրա աղքատությունը, անկուշտության վիճակը, ճանապարհադրկու-

թյունը, անդրադիտությունը, հոգադործության և արդյունաբերության միջև շրջանատուքյան բացակայությունը, կապի և փոխադրեցության բացակայությունը դրանց մեջ: Հսկայական չափով դա քաղաքացիական պատերազմի հետևանք է: Յերբ մեզ բլոկադայի ելին յենթարկել, պաշարել ամեն կողմից, կտրել ամբողջ աշխարհից, հետո կըտրել հացափետ հարավից, Սիրիից, քարածխից, մենք չենք կարող արդյունաբերությունը վերականգնել: Մենք չպետք է կանգ առնեյինք «նալմական կոմունիզմի» առաջ, չպետք է վախենայինք ամենահուսահատական ծայրահեղությունից՝ կիսաքաղց ու կիսաքաղցից ե՛լ ավելի վատթար դոյության կղիմանանք, բայց և կալաչտպանենք, ինչ դնով ել լինի, չնայած ամենաանլուր քայքայմանն ու չրջանառության բացակայությանը, կալաչտպանենք բանվորա-դյուղացիական իշխանությունը: Յեվ մենք թույլ չտվինք, վոր մեզ վախեցնեն նրանով, ինչով վախեցրին եսերներին ու մենչևիկներին (վորոնք փաստորեն մեծ մասամբ սարսափից ու վախեցած լինելուց ելին դնում բուրժուազիայի հետևից): Բայց այն, ինչ բլոկադայի յենթակա յերկրում, պաշարված բերդում, հաղթության պայման եր, իր բացասական կողմը յերևան հանեց հենց ճիշտ 1921 թ. դարնանը, յերբ ՌՍՖՍՀ տերիտորիայից վերջնականապես քշվեցին սպիտակ-դվար-դիականների վերջին զորքերը: Պաշարված ամրոցում կարելի չէ և պետք է ամեն մի չրջանառություն «փականքի տակ դնել»: մասսաների հատուկ հերոսության ժամանակ այս կարելի չէ կրել յերեք տարի չարունակ: Այս բանից հետո մանր արտադրողի քայքայումն ավելի ուժեղացավ, խոչոր արդյունաբերության վերականգնումն ստիչի ձգձգվեց, հետաձգվեց: Բյուրոկրատիզմն իբրև «պաշարման» ժառանգություն, իբրև մանր արտադրողի փոշիացած ու ճնշված վիճակի վերնաշենք, լիովին յերևան յեկավ:

Պետք է կարողանանք չարիքն աներկյուղ խոստովանել, վորպեսզի ավելի հաստատուն կույնք նրա դեմ, վորպեսզի կրկին ու կրկին սկսենք սկզբից. դեռևս շատ անգամ մեզ հարկավոր է լինելու մեր շինարարության բոլոր առարկե-

ներում կրկին ու կրկին սկզբից սկսել, թերի թողածն ուղղելով, խնդրին մոտենալու զանազան ուղիներ ընտրելով: Պարզվեց, վոր խոչոր արդյունաբերության վերականգնումը հետաձգվում է. պարզվեց, վոր արդյունաբերության ու հողադործության «փականքի տակ դրած» չրջանառությունն անստանելի չէ այլևս. — այս նշանակում է, վոր պետք է ուժ տալ ավելի մասնչելիին, այն է՝ մանր արդյունաբերությունը վերականգնելուն: Գործին ոգնել այդ կողմից, նեցուկ տալ պատերազմի ու բյուրոկրատի հետևանքով կիսակործան շենքի այդ կողքին: Ամեն կերպ և ինչ դնով ել լինի չրջանառությունը պարզացնել, առանց վախենալու կապիտալիզմից, վորովհետև դրա չրջանակները բավական նեղ են, բավական «չափավոր» են մեղանում (եկոնոմիկայի մեջ՝ կալվածատերերի ու բուրժուազիայի սեփականազրկման միջոցով, քաղաքականության մեջ՝ բանվորա-դյուղացիական իշխանության միջոցով): Այս է պարենային հարկի հիմնական միտքը, այս է նրա տնտեսական նշանակությունը:

Կուսակցական ու խորհրդային բոլոր աշխատողները պետք է իրենց բոլոր ջանքերը, ամբողջ ուշադրությունն ուղղեն այն բանին, վորպեսզի տեղերում՝ նահանգներում, ե՛լ ավելի՝ դավառներում, ե՛լ ավելի շատ՝ դավառակներում ու դյուղերում մեծ նախաձեռնություն առաջ բերեն ու կյանքի կոչեն տնտեսական շինարարության դործում՝ թեկուզ «փոքրիկ» միջոցներով, փոքր չափով դյուղացիական տնտեսությունը վերականգնելու, չրջակայքի մանր արդյունաբերության զարգացմամբ նրան ոգնելու տեսակետից: Համապետական միասնական տնտեսական պլանը պահանջում է, վոր հենց այս լինի ուշադրության ու հողացողության կենտրոնը, «հարվածային» աշխատանքի կենտրոնը: Այս ասպարեզում ձեռք բերված վորոշ բարելավումն ամենից ավելի չէ մոտ ամենալայնածավալ ու ամենախոր «հիմքին», այդ բարելավումը հնարավոր կդարձնի ամենակարճ ժամանակամիջոցում, ավելի յեռանդուն և ավելի հաջող կերպով դիմելու խոչոր արդյունաբերությունը վերականգնելուն:

Մինչև այժմ պարենային աշխատողը մի հիմնական դի-

բեկտիվ դիտեր՝ համաքի՛ր պարենամանատրման 100%-ը: Այժմ դիրեկտորն այլ է՝ համաքի՛ր ամենակարճ ժամանակամիջոցում հարկի 100%-ը, այնուհետև համաքի՛ր ելի 100%, խոշոր ու մանր արդյունաբերության արդյունքների հետ փոխանակելով: Ու՛մ համաքի՛ հարկի 75%-ն ու 75% ել (յերկրորդ հարյուրյակից) խոշոր ու մանր արդյունաբերության արդյունքների հետ փոխանակելով, նա ամբողջ ուղտավետ պետական դործ կկատարի, քան նա, ու՛մ կհամաքի՛ հարկի 100%-ն ու 55% ել (յերկրորդ հարյուրյակից)՝ փոխանակությամբ: Պարենային աշխատողի խնդիրը բարդանում է: Մի կողմից դա Ֆիսկալ խնդիր է: Համաքի՛ր հարկի վորքան կարելի յե արագ, վորքան կարելի յե ռացիոնալ յեղանակով: Մյուս կողմից՝ դա ընդհանուր տնտեսական խնդիր է: Աշխատի՛ր այնպիսի ընթացք տալ կոոպերացիային, այնպես որ նա մանր արդյունաբերությանը, այնպես զարգացնել նախաձեռնությունը, ձեռներեցությունը տեղերում, վոր մեծանա ու ամբապնդվի հողագործության և արդյունաբերության շրջանառությունը: Մենք դեռևս չա՛տ ու չա՛տ վա՛տ ենք կարողանում այդ բանն անել՝ առաջույց՝ բյուրոկրատիքը: Մենք պետք է չվախենանք խոստովանելուց, վոր այստեղ չա՛տ բան կարելի յե ու պետք է՝ սովորել կապիտալիստից: Համեմատենք գործնական փորձի արդյունքներն ըստ նահանգների, ըստ դավառների, ըստ դավառակների, ըստ գյուղերի՝ մի տեղ մասնավոր կապիտալիստներն ու կապիտալիստիկները հասել են այս-ինչ արդյունքին: Նրանց շահույթը մոտավորապես այսքան է: Այս մի տուրք է, մի վճար, վոր տվել ենք «գլխոթության համար»: Գլխոթության համար վճարեն ամսոս չե, միայն թե ուսումը կարգին ընթանա: Իսկ ահա հարեան տեղում կոոպերատիվ ճանապարհով հասել են այս-ինչ հետևանքին: Կոոպերատիվների շահույթն այսքան է: Իսկ յերրորդ տեղում դուռ պետական, դուռ կոմունիստական յեղանակով հասել են այս-ինչ արդյունքներին (ներկայումս այս յերրորդ դեպքը հաղվադեպ բացառություն կլինի):

Խնդիրը պետք է լինի այն, վոր գործադիր կոմիտեյին

կից յուրաքանչյուր շրջանային տնտեսական կենտրոն, յուրաքանչյուր նահանգական տնտեսական խորհրդակցություն, իրեն առաջին հերթի դործ, անմիջապես վորոշեր իսկույն կազմակերպել «շրջանառության» դանաղան տեսակ փորձեր ու փոփոխներ՝ պարենային հարկը վճարվելուց հետո մնացած ամենցուկների վերաբերմամբ: Միքանի ամիս հետո պետք է ձեռքի տակ ունենալ գործնական հետևանքները՝ դրանք համեմատելու և ուսումնասիրելու համար: Տեղական կամ ներմուծվող աղ, կենտրոնից ստացված նավթ, փայտամշակման անայնադուռական արդյունաբերություն, տեղական հումք գործածող արհեստ, վոր ապրիս է միքանի, թեկուզ վոր շատ ընտիր, բայց դյուրացուն անհրաժեշտ և ողտակար արդյունքներ, «կանաչ ածուխ» (փորձիկ նշանակություն ունեցող տեղական ջրային ուժերի ուղտադրծումն կլեկտրիֆիկացիայի համար) և այլն, և այլն, — այս բոլորը պետք է գործի դնել ինչ դնով ել լինի, արդյունաբերության ու հողագործության շրջանառությունը կենդանացնելու համար: Ու՛մ այս ասպարիղում ամենամեծ հետևանքների կհասնի, թեկուզ մասնատիրական կապիտալիզմի միջոցով, թեկուզ նույնիսկ առանց կոոպերացիայի, առանց այդ կապիտալիզմի ուղղակի պետական կապիտալիզմի փոխարկելու, նա ամբողջ ոգուտ կտա համառուտական սոցիալիստական շինարարության գործին, քան նա, ու՛մ «կմտածի» կոմունիզմի մաքրության մասին, ռեզլամենտներ, կանոններ, հրահանգներ կզրի պետական կապիտալիզմի ու կոոպերացիայի համար, բայց գործնականում շրջանառության գործը տեղից չի շարժի:

Այս կարող է պարագործս թվալ. մասնատիրական կապիտալիզմը սոցիալիզմին ոժանդակողի դերում:

Բայց դա ամենևին պարագործս չե, այլ տնտեսական տեսակետից միանգամայն անհերքելի փաստ: Գտնի վոր դոյու թյուն ունի մանր-դյուրացիական յերկիր, վորի տրանսպորտն առանձնապես քայքայված է, վորը նոր է աղատվել սրտե-րազմից ու բլոկադայից և վորը քաղաքականապես դեկավորվում է պրոլետարիատի ձեռքով, իսկ սա իր ձեռքում

և պահում արանսպորտն ու խոշոր արդյունաբերութիւնը, ապա այս նախադրյալներէից միանգամայն անխուսափելի կերպով բխում և այն, վոր նախ՝ ներկա բոլորում առաջնակարգ նշանակութիւն ունի տեղական շրջանառութիւնը և յերկրորդ՝ մասնավոր-տնտեսատիրական կապիտալիզմի միջոցով սոցիալիզմին անցնելու գործը տալու հնարավորութիւնը (և չենք խոսում պետական կապիտալիզմի մասին) :

Այլեւի քիչ վիճենք բառերի մասին: Այդ կողմից մենք մինչև այժմ եւ անչափ շատ ենք մեղանշում: Հարկավոր է ասելի բազմազանութիւն մտցնել գործնական վորձի մեջ և այդ վորձն ասելի շատ ուսումնասիրել: Լինում են այնպիսի պայմաններ, յերբ նույնիսկ ամենափոքրիկ մասշտաբով տեղական աշխատանքի որինակելի կազմակերպումն ասիլի կարևոր պետական նշանակութիւն ունի, քան կենտրոնական պետական աշխատանքի շատ ճյուղեր: Յեւ մեզանում ճիշտ ներկա մոմենտին ընդհանրապես գյուղացիական տնտեսութեան վերաբերմամբ և մասնավորապես գյուղատնտեսական արտադրութեան ակնյայտ շրջաններն արդյունաբերութեան արտադրանքների հետ փոխանակելու վերաբերմամբ պայմանները հենց այդպես են: Այս ուղղութեամբ թեկուզ մի գնահատելի համար գործն որինակելիորեն կազմակերպելն ասիլի խոշոր համապետական նշանակութիւն ունի, քան այս կամ այն ժողովրդական կոմիսարիատի կենտրոնական ապարատի «որինակելի» բարելավումը: Վորովհետև մեղանշում, յերեք ու կես տարվա ընթացքում, կենտրոնական ապարատն այնքան և կազմավորուել, վոր կարողացել է վորոշ միասակար ծանրաշարժութիւն ստանալ, այդ ապարատը մենք չենք կարող նշանակալից չափով և բաժանական արագ բարելավել, չգիտենք, թե ինչպես պիտի անել այդ: Այդ ապարատն արմատապես բարելավելու համար, թարմ ուժերի նոր հոսանք առաջացնելու համար, բյուրոկրատիզմի դեմ հաջողութեամբ կռիւն համար, միասակար ծանրաշարժութիւնը հաղթահարելու համար ոգ-

նութիւնը պետք է դա տեղերից, ցածրերից, փոքրիկ «ամբողջութիւնն» որինակելի կերպով կազմակերպելուց, բայց, հատկապես, «ամբողջութիւնը», այսինքն՝ վո՛չ թե մի տեղ-տեղութիւնը, տնտեսութեան մի ճյուղը, վո՛չ թե մի ձեռնարկութիւնը, այլ թեկուզ մի փոքրիկ տեղի բոլոր տնտեսական հարաբերութիւնների գումարը, ամբողջ տնտեսական շրջանառութեան գումարը, կազմակերպելուց:

Մեզանից նրանք, ովքեր դատապարտում են կենտրոնական աշխատանքի մեջ մնալու, կշարունակեն թեկուզ համեստ, անմիջականորեն մտաչելի չափով ապարատը բարելավելու և բյուրոկրատիզմից մաքրելու գործը: Բայց այս տեսակետից զլխավոր ողնութիւնը դալիս է ու կդա տեղերից: Մեզանում, — վորքան յիս կարողանում եմ դիտել, — տեղերում գործն ընդհանրապես ասիլի լավ դրութեան մեջ է, քան կենտրոնում, ասենք դա հասկանալի յիս, վորովհետև բյուրակրատիզմի չարիքը, բնականաբար, համակենտրոնանում է կենտրոնում: Մոսկվան չի կարող այդ տեսակետից հանրապետութեան ամենավատ քաղաքն ու ընդհանրապես ամենավատ «տեղը» չլինել: Տեղերում միջինից դեպի յերկու կողմն եւ շեղումներ կան. շեղումները դեպի վատ կողմն ասիլի հազիւաղեպ են, քան դեպի լավ կողմը: Դեպի վատ կողմը շեղումներն այն չարարկութիւններն են, վոր կատարում են կոմունիստների մեջ խցկված հին չինուփիկները, կալվածատերերը, բուրժուաներն ու այլ սրիկաները, վորոնք յերբմեծ զգլելի անկարգութիւններ, այլանդակութիւններ և անարգանքներ են գործում գյուղացիութեան վերաբերմամբ: Այստեղ տեղորիսական գտում է հարկավոր՝ տեղնուտեղ դատաստան և քառանց այլևայլութեան գնդակահարութիւն: Թող Մարտովները, Չերնովներն ու դրանց նման անխուսափական քաղքենիները իրենց կուրծքը ծեծեն և աղաղակեն. «Փառարանում եմ քեզ, տե՛ր, այն բանի համար, վոր յիս «նրանց» նման չեմ, վոր չեմ ընդունել և չեմ ընդունում տեղորը»: Այդ հիմարները «տեղոր չեն ընդունում», վորովհետև բանվորներին ու գյուղացիներին հիմարացնելու

գործում նրանք սպիտակ-գվարդիականներին լակեյություն անող դործակիցների դեր են ընտրել իրենց համար: Եսեր-ներն ու մենչևիկները «տեուր չեն ընդունում», վորովհետև նրանք մասսաներին, «սոցիալիզմի» դրոշի ներքո, սպիտակ-գվարդիականների տեուրի տակ գցելու դերն են կատարում: Այդ ապացույցն է կերենակիականությունն ու կոռնիլովա-կանությունը Ռուսաստանում, կոլչակականությունը Սիբի-րում, մենչևիզմը Վրաստանում, այդ ապացույցն է Յեր-կորդ ու «յերկուս ու կես»¹ Ինտերնացիոնալների հերոս-ները Ֆինլանդիայում, Հունգարիայում, Ալստրիայում, Գերմանիայում, Իտալիայում, Անգլիայում և այլն: Թող սպիտակ-գվարդիական տեուրի լակեյություն անող դործա-կիցներն իրենց գովաբանեն, վոր իրենք ժխտում են ամեն մի տեուր: Իսկ մենք կշարունակենք ասել ծանր, բայց ան-վիճելի ճշմարտությունը՝ այն յերկրներում, վորոնք 1914—1918 թ. թ. իմպերիալիստական պատերազմից հետո անլուր ճգնաժամ են ապրում, վորտեղ հին կապերը քայքայված են, և դասակարգային կռիվը սրված, — իսկ այդ դրության մեջ են աշխարհի բոլոր յերկրները, — այդ յերկրներում, հակա-ռակ կեղծավորների ու ֆրայդյոների ասածներին, առանց տեուրի կառավարվել չի կարելի: Կա՞մ ամերիկական, ան-գլիական (Իռլանդիա), իտալական (Փաշիստներ), գերմա-նական, հունգարական ու այլ ֆաստիի սպիտակ-գվարդիա-կան, բուրժուական տեուր, և կա՞մ կարմիր, պրոլետարա-

կան տեուր: Միջին ճանապարհ չկա, «յերրորդը» չկա և չի ել կարող լինել:

Դեպի լավ կողմը յեղած շեղումներն են՝ հաջող կռիվը բյուրոկրատիզմի դեմ, բանվորների ու գյուղացիների կա-րիքներին ամենամեծ ուշադրությամբ վերաբերվելը, տնտե-սությունն ամենամեծ հոգատարությամբ վորտի կանգնեց-նելը, աշխատանքի արտադրողականության բարձրացումը, հոգադրածության ու արդյունաբերության միջև տեղական չրջանառության դարգացումը: Դեպի լավ կողմը յեղած այս շեղումները թեև ավելի հաճախ են պատահում, քան դեպի վատ կողմը յեղած շեղումները, բայց, այնուամենայնիվ, նրանք հազվագեղ են: Սակայն նրանք կան: Քաղաքացիա-կան պատերազմի ու զրկանքների մեջ կռիված, նոր, յերի-տասարդ, թարմ կոմունիստական ուժեր պատրաստելու դոր-ծը տեղերում ամենուրեք առաջ է գնում: Մենք դեռևս շատ ու շատ քիչ բան ենք անում այդ ուժերը սխտեմատիկ ու անչեղ կերպով ցածրից վերև տեղաշարժելու համար: Այդ կարելի չե և անհրաժեշտ է անել ավելի ընդարձակ չափով ու ավելի աննկուն կերպով: Միջանի աշխատողների կարելի չե և պետք է հանել կենտրոնական աշխատանքից և տեղա-կան աշխատանքի դեմ: Նրանք, իբրև գալառների և գավա-ռակների դեկավարներ, այնտեղ ամբողջ տնտեսական աշխա-տանքն ամբողջությամբ վերցրած քրիմալիի կերպով կազ-մակերպելով, հոկայական ոգուտ կտան և վորեն կենտրո-նական Փունկցիայից ավելի կարևոր համապետական դործ կկատարեն: Վորովհետև որինակելի կերպով կազմակերպված դործը կլինի աշխատողների մի տեղաբան և որինակ վերց-նելու մի նմուշ, վորն ընդորինակելն արդեն համեմատաբար դժվար չի լինի, իսկ մենք կենտրոնից կհարողանանք նպաս-տել այն բանին, վոր որինակելի որինակն «ընդորինակելու» դործն ամեն տեղ լայն չափով տարածվի ու պարտադիր դառնա:

Պարենային հարկը վճարելուց հետո մնացած ավելցուկ-ներ և մանր, առավելագույն տնայնագործական արդյունա-

¹ 2½ ինտերնացիոնալը հիմնվել է հեղափոխական բանվորներին խա-բելու համար 1921 թ. փետրվարին սոցիալ-դեմոկրատիայի «ճախ» առաջնորդների կողմից՝ նպատակ ունենալով պահելու բանվորական շարժումը ցենտրիստական դիրքերի վրա և հակադրվելու իմպու-նիստական ինտերնացիոնալի աղդեցությանը: Խորով թույլ տա-լով, վոր պրոլետարիատը գրավի իշխանությունը, 2½ ինտեր-նացիոնալը դործով պաշտպանում եր պրոլետարիատի յենթարկումը բուրժուազիային և պայքար եր մղում իմպերիալիստականության դեմ: Բոլոր կարևորագույն հարցերում 2½ ինտերնացիոնալը կանգնած եր II ինտերնացիոնալի դիրքերի վրա, դեպի վորը եսերից և վերջնակա-նապես վերագործավ 1923 թ. մայիսին:

բերութեան միջոցով հողատիրութեան և արդյունաբերութեան միջև կատարվող «չբնականութիւնը» զարգացնելու համար, անհրաժեշտ է տեղերի՝ իր բուն ելութեամբ ինքնուրույն, բանխմաց, խելոք նախաձեռնութիւն, այդ պատճառով ևլ գալառական ու գալառակային աշխատանքի սրինակելի դրվածքը ներկայումս համապետական տեսակետից միանգամայն բացառիկ կարեւորութիւն և ստանում: Որինակ, գլխավորական դործում, վերջին լեհական պատերազմի ժամանակ, մենք չվախեցանք բյուրոկրատական հիւրարխիայից նահանջելուց, չվախեցանք «ստորիճան ցածրացնելուց», չվախեցանք հանրապետութեան Հեղափոխական Ռադական Խորհրդի անդամներին (այդ բարձր կենտրոնական պաշտօնում պահելով հանդերձ) ցածր պաշտոնի փոխադրելուց: Իսկ այժմ ինչո՞ւ Համառոտական ԿԳՖ-ի անդամներից, կամ ուրիշ կոլեկիաների անդամներից կամ ուրիշ բարձրաստիճան ընկերներից վումանց չփոխադրենք նույնիսկ գալառային, նույնիսկ գալառակային աշխատանքի: Մենք հո իրոք այնքան «բյուրոկրատական չենք դարձել», վոր այդպիսի բաներից «քաշվենք»: Յեւ մեզանում տասնյակներով կենտրոնական դործիչներ կգտնվեն, վորոնք հոժարութեամբ ընդառաջ կընան այդ դործին: Իսկ ամբողջ հանրապետութեան տնտեսական շինարարութեան դործը չափազանց կշահվի դրանից, և որինակելի գալառակները կամ որինակելի գալառները վո՞չ միայն խոշոր, այլ ուղղակի վճռական, պատմական դեր կխաղան:

Ի միջի այլոց: Իրրե փոքրիկ, բայց, այնուամենայնիւ, նշանակութիւն ունեցող հանդամներ, պետք է մատնանշել, վոր սպեկուլացիայի դեմ կռիւնը հարցի սկզբունքային դրվածքի մեջ անհրաժեշտ է փոփոխութիւն մտցնել: Պետական վերահսկողութիւնից չխուսափող «կանոնավոր» առևտրին մենք պետք է աջակցենք, մեզ ձեռնտու յե այն զարգացնել: Իսկ սպեկուլացիան չի կարելի տարբերել «կանոնավոր» առևտրից, յեթե սպեկուլացիան քաղաքատնտեսական խմաստով հասկանանք: Առևտրի ազատութիւնը կապի-

տալիւմ է, կատարաւորման սպեկուլացիա յե,—այս բանի հանդեպ աչք փակելը ծիծաղելի յե:

Ի՞նչ անենք: Հայտարարենք, վոր սպեկուլացիան անպատիժ մնա:

Վո՞չ: Հարկավոր է վերաքննել ու վերամշակել սպեկուլացիային վերաբերող բոլոր սրենքները, պատժելի հայտարարելով (և իրապես առաջվանից յեռապատիկ ավելի խիստ հետապնդելով) ամեն մի հափշտակութեամբ ու ամեն մի ուղղակի կամ անուղղակի, բացահայտ կամ քողարկված խուսափում պետական վերահսկողութեանից, հսկողութեանից, հաշվառումից: Հարցը հենց այսպես դնելով (ժողկոմխորհում արդեն սկսված է աշխատանք, այսինքն՝ ժողկոմխորհն արդեն կարգադրել է սպեկուլացիային վերաբերող սրենքները վերաքննելու աշխատանքն սկսել), մենք կհամենք այն բանին, վոր կապիտալիզմի, վորոշ չափով անխուսափելի և մեզ համար անհրաժեշտ, զարգացումը կուղղենք դեպի պետական կապիտալիզմի հունը:

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՄՓՈՓՈԽՄՆԵՐ ՈՒ ՀԵՏԵՎՈՒ ՔՅՈՒՆՆԵՐ

Յեա դեռ պետք է նաև շոշափեմ, թեկուզ համառոտաւի, քաղաքական իրադրութիւնը, ինչպես վոր նա կազմվել ու փոփոխութեան է յենթարկվել վերևում գծած եկոնոմիկայի կապակցութեամբ:

Արդեն առկայ, վոր 1921 թ. մեր եկոնոմիկայի հիմնական դժերը նույնն են, ինչ վոր կային 1918 թ.: 1921 թ. դարնանը, գլխավորապես անբերութեան և անստունների կատարվելու պատճառով, չափազանց սրվեց դյուղացիութեան դրութիւնը, վորն առանց այն ևլ չափազանց ծանր եր պատերազմի ու բլոկադայի հետևանքով: Այդ սրվելու հետևանքը յեղան քաղաքական տատանումները, վորոնք, ընդհանրապես ասած, մանր արտադրողի խկական «քնուկթն» են կազմում: Այդ տատանումների ամենացայտուն արտահայտութիւնը Կրոնշտադտի խռովութիւնն էր:

Կրօնշտապետի դեպքերի մեջ ամենից բնորոշը հենց մանր-բուրժուական տարերքի տատանումներն են։ Լիովին ձևա-կերպված, պարզ, վորոշ բան չափ քիչ կա։ «Ազատութեան», «առեւտրի ազատութեան», «ճորտութեանից ազատագրե-լու», «առանց բոլշևիկների խորհուրդների» ունենալու կամ խորհուրդների վերնադասի, կամ «կուսակցութեան դեկ-տատուրայից» ազատվելու և այլն, և այլն, ու սրանց նման մշտնջալատ լողուններ։ Թե՛ մենչևիկները և թե՛ եսերները հայտարարում են, վոր Կրօնշտապետի շարժումն «խրենցն» է։ Վիկտոր Չերնովը սուբհանդակ է ուղարկում Կրօնշտապետ այդ սուբհանդակի առաջարկով մենչևիկ Վալիլը, Կրօնշտապե-տի առաջնորդներից մեկը, Կրօնշտապետում քվեարկում է «Սահմանադիր ժողովի» ոգտին։ Ամբողջ սպիտակ-գվար-դիականութունը բուրժուական զորահամալքի յե յենթարկ-վում «Կրօնշտապետի համար», կարելի չե ասել, ոտը ի՞նչ-ուսիքական արագութեամբ։ Կրօնշտապետի սպիտակ-գվար-դիական զինվորական մասնագետները, մի շարք մասնագետ-ներ, և վոր թե միայն Կոպլովսկին, ծովով Որանիենբաում գորք հանելու պլան են մշակում, մի պլան, վոր վա-խեցրեց եսերական-մենչևիկական տատանվող անկուսակցա-կան մասսային։ Արտասահմանի 50-ից ավելի ուսական սպիտակ-գվարդիական լրագրեր կատարել յեռանդով պայ-քար են մղում «Կրօնշտապետի համար»։ Խոշոր բանկերը, Ֆինանսական կապիտալի բոլոր ուժերը հանդանակութուն են սկսում Կրօնշտապետին ոգնելու համար։ Բուրժուազիայի և կալվածատերերի խելքը առաջնորդը՝ կադետ Միլյուկո-վը, տիմար Վիկտոր Չերնովին ուղղակի կերպով (խեղ Կրօն-շտապետի հետ կապ ունենալու համար Պիտերի բանտում նստած մենչևիկ Դանին և մենչևիկ Ռոժկովին կողմնակի կերպով) համբերութեամբ բացատրում է, վոր Սահմանա-դիր ժողովը շտապեցնելու վոր մի կարիք չկա, վոր կարելի չե և պետք է արտահայտել խորհրդային իշխանութեան ոգ-տին, միայն քե ստանց բոլշևիկների։

ինքնապիտանող տնտեսությունները, վերաբերելով Ձերնովին և, մանր-
թուրթուռական Ֆրազի հերոսը, և կամ վերաբերելով Մարտովին
և, «մարքսիզմի» հետ կեղծ նմանություն ունեցող քաղաք-
նական և քաղաքական ասպետները: Իսկապես բանն այն է, վեր
Միլլոնովին, իբրև անհատ, ալեկի լեռնը և, այլ այն, վեր
խոշոր բուրժուազիայի կուսակցական առաջնորդը, իր դա-
սակարգային դրուժյան շնորհիվ, ալեկի պարզ և տեսնում,
ալեկի լավ և հասկանում դործի դասակարգային ելուժյու-
նը և քաղաքական փոխհարաբերությունները, քան մանր
բուրժուազիայի առաջնորդները, Ձերնովներն ու Մարտով-
ները: Վերաբերելով բուրժուազիան իրոք մի դասակարգային
ուժ և, վերը կասկածի առիթով միայնակ անխուսափելի կեր-
պով իշխում և թե՛ միակողմանիության մեջ ու թե՛ աշխարհի
կերպին յեղած ամենադեմոկրատական հանրապետություն
մեջ, նույնպես անխուսափելի կերպով ոգտվելով համաշ-
խարհային բուրժուազիայի ոտանդակները: Իսկ մանր
բուրժուազիան, այսինքն՝ Ֆերկորդ ու «յերկուս ու կես»
ինտերնացիոնալի բոլոր հերոսները, դործի անտեսական և-
յուժյամբ, ուրիշ բան չեն կարող լինել, քան դասակարգա-
յին անդրություն արտահայտություններ, այստեղից են ծա-
ղում ատանումները, Ֆրազը, անհարկությունը: 1789 թ.
մանր բուրժուաները դեռ կարող էին մեծ հեղափոխական
լինել, 1848 թ. նրանք ծիծաղելի ու վողդոմեղի էին, 1917-
1921 թվականներին նրանք իրենց իսկական դերով ուսու-
ցիայի գլուխները գործակիցներն են, ուղղակի նրա լակեյները,
միևնույն և, թե Ձերնովներ ու Մարտովներ են կոչվում
նրանք, թե Կուսակցիներ, Մակդոնալդներ և այլն և այլն:

կերն ե: Յեկե՛ք պարզապես չափանելու տանք այն փաստը, վոր բոլոր իսկական սպիտակ-զվարդեիականները վողջունում եյին կրոնաազդեցիկներին և կրոնաազդուն ոգնելու համար բանկերի միջոցով ֆոնդեր եյին հավաքում: Միլյուկովն արդարացի յե Չերնովների ու Մարտովների հանդեպ, վորովհետև դրանք ում ե իսկական սպիտակ-զվարդեիական ուժի, կապիտալիստների ու կալվածատերերի ուժի իսկական տակտիկան՝ յեկե՛ք ոժանդակներ, ում ուզում ե լինի, նույնիսկ անարխիստներին, ինչպիսի Խորհրդային իշխանութուն ուզում ե լինի, միայն քե տապալենք բոլշևիկներին, միայն քե իրականացնենք իշխանութւյան սոցալաւիզմը: Բորովին միենույնն ե՝ դեպի աջ, թե դեպի ձախ, դեպի մենշևիկները, թե դեպի անարխիստները, միայն թե իշխանութունը տեղաշարժենք բոլշևիկներից դենը. իսկ մնացածը, — մնացածը «մենք», Միլյուկովներս, «մենք», կապիտալիստներս ու կալվածատերերս «ինքներս» կանենք, անարխիստներին, Չերնովներին, Մարտովներին թաթալոջ տալով կըշենք, ինչպես Սերբերում արինք Չերնովների ու Մայսկիների վերաբերմամբ, ինչպես Հունգարիայում արինք հունգարական Չերնովների ու Մարտովների վերաբերմամբ, ինչպես Գերմանիայում արինք Կաուցկու վերաբերմամբ, ինչպես Վիեննայում արինք Ֆր. Ադլերներն ու Ընկ. վերաբերմամբ: Բոլոր յերկրներում, բոլոր հեղափոխութւոյնների ժամանակ իսկական, գործարար բուրժուազիան տառնալի անդամ այդ քաղքենիական Նարցիսներին՝ մենշևիկներին, եսերներին, անկուսակցականներին, հարյուրներով ե հիմարացրել ու վռնդել: Այս ապացուցել ե պատմութւոյնը: Այս ստուգված ե փաստերով: Նարցիսները կշաղկրատեն: Միլյուկովներն ու սպիտակ-զվարդեիականութւոյնը դործ կլինատարեն:

Միայն թե իշխանութւոյնը բոլշևիկներից դենը տեղաշարժվի, բոլորովին միենույնն ե, միքիչ դեպի աջ, թե միքիչ դեպի ձախ, իսկ մնացածը կարգի կընկնի, այս հարցում Միլյուկովը միանգամայն իրավացի յե: Այդ մի դա-

սակարդային ճշմարտութւոյն ե, վորը հաստատված ե բոլոր յերկրների հեղափոխութւոյնների, միջնադարից հետո յեկող նոր պատմութւյան ամբողջ բազմադարյան ժամանակաշրջանի ամբողջ պատմութւյամբ: Մանրատված մանր արտադրողին, գյուղացուն կա՛մ բուրժուազիան ե միացնում տնտեսապես ու քաղաքականապես (այդպես ե յեղել միշտ կապիտալիզմի ժամանակ, բոլոր յերկրներում, նոր ժամանակի բոլոր հեղափոխութւոյնների ընթացքում, կապիտալիզմի ժամանակ հենց միշտ ել այդպես կլինի) և կա՛մ պրոլետատարիա (այդպես ե յեղել սոցիալային ձեռով ամենակարճ ժամանակամիջոցում նոր պատմութւյան ամենամեծ հեղափոխութւոյնների ամենաբարձր զարգացման ժամանակ, այդպես յեղավ 1917—1921 թվականներին Ռուսաստանում՝ ավելի զարգացած ձեռով): «Յերբորդ» ճանապարհի մասին, «յերբորդ ուժի» մասին, չաղակրատել ու յերազել կարող են ինքնասիրահար Նարցիսները միայն:

Մեծագույն դժվարութւյամբ, կատաղի կովի մեջ բոլշևիկները պատրաստեցին կառավարելու ընդունակ պրոլետարիատի ավանդարդը, ստեղծեցին և արշտպանեցին պրոլետարիատի զիկտատոււրան, և չորս տարվա գործնական կյանքից հետո, փորձով ստուգելուց հետո, Ռուսաստանում պատակարարային ուժերի հարաբերակցութւոյնը պարզից ել պարզ դարձավ: Միակ հեղափոխական դասակարգի պողպատակու ու կովոված ավանդարդ, մանր-բուրժուական տատանվող տարերք, արտասահմանում տալի կացած և համաշխարհային բուրժուազիայի ոժանդակութւոյնը վայելող Միլյուկովներ, կապիտալիստներ, կալվածատերեր: Հարցը պարզից ել պարզ ե: «Իշխանութւոյն»/ամեն մի «տեղաշարժ» միայն վերջինները կողտադործեն և կարող են ողտադործել:

1918 թ. վերոհիշյալ բրոշյուրում դրա մասին ուղղակի ասել ենք՝ «գլխավոր թշնամին» «մանր-բուրժուական տարերքն ե»: «Կա՛մ մենք նրան կենթարկենք մեր վերահսկողութւոյնն ու հաշվառմանը, կա՛մ նա անխուսափելի ու ան-

վերապահեցաւ Կոստանտին Բանդուկյանը, ինչպէս տապալեցին Հեղափոխութիւնները Նապոլեոններն ու Կապենյակները, վերոնք աճում էին հենց այդ մանր-սեփեհանատիրական հողի վրա: Այսպէս է դրված հարցը: Միայն այսպէս է դրված հարցը» (1918 թ. մայիսի 5-ի բողոքարկի համա. վերեւ):

Մեր ուժն է՝ զոյութիւն ունեցող թե՛ ուսական ու թե՛ միջազգային բոլոր դասակարգային առկա մեծութիւնները պարզ ու զգաստ հաշվառումը, և ապա՝ դրանից բխող՝ յերկաթե յետանդը, հաստատակամութիւնը, վճռականութիւնն ու անձնուրացութիւնը պայքարում: Թշնամիներ չառ ունենք, բայց նրանք բաժան-բաժան են կամ չգիտեն, թե ինչ են ուզում (ինչպէս բոլոր մանր բուրժուաները, բոլոր Մարտովներն ու Չերնովները, բոլոր անկուսակցականները, բոլոր անարխիստները: Իսկ մենք միացած ենք իրար հետ՝ ուղղակի, բոլոր յերկրների պրոլետարներին հետ՝ անուղղակի կերպով. մենք գիտենք, թե ինչ ենք ուզում: Յեւ այս պատճառով եւ մենք անպարտելի յենք համաշխարհային մասշտաբով, թեև այդ ամենն չի բացառում այս կամ այն ժամանակի ընթացքում առանձին պրոլետարական հեղափոխութիւնների պարտութեան հնարավորութիւնը:

Իդուր չէ, վոր մանր-բուրժուական տարերքը տարերք է կոչվում, վորովհետև այդ ամենից ավելի անձն, անորոշ, անգիտակից մի բան է իրոք: Մանր բուրժուակային Նարցիսները կարծում են, վոր «ընդհանուր քվեարկութիւնը» կապիտալիզմի ժամանակ վոչնչացնում է մանր արտադրողի բնույթը, մինչդեռ իրոք այդ քվեարկութիւնն ոգնում է բուրժուակային յեկեղեցու, մամուլի, ուսուցչութեան, վոստիկանութեան, գինորականութեան, հաղար տեռակ տնտեսական ճնշման միջոցով, ոգնում է բուրժուակային՝ ցիրուցան մանր արտադրողներին յեմքարկելու

իրեն: Քայքայումը, կարիքն ու դրութեան ծանրութիւնը տատանումներ են առաջ բերում այսօր դեպի բուրժուական, վաղը դեպի պրոլետարիատը: Միմիայն պրոլետարիատի կոմիտե չափանդարդն է ընդունակ տատանումներին գիմանալու և տատանումներին դեմ կանգնելու:

1921 թ. դարնան դեպքերը կրկին ու կրկին ցույց տվին ետերներին ու մենչեիկներին դերը. նրանք ոգնում են տատանվող մանր-բուրժուական տարերքին՝ բոլշեիկներից ընկերակելու, «իշխանութեան տեղաշարժ» կատարելու հողում կապիտալիստների ու կալվածատերերի: Մենչեիկներն ու եմերներն այժմ սովորել են «անկուսակցականների» գույնով ներկվել: Այս ապացուցված է լիովին: Յեւ այժմ միայն ախմարները կարող են այդ չտեսնել, չհասկանալ, վոր մենք չենք կարող թույլ տալ, վոր մեզ հիմարացնեն: Անկուսակցական կոնֆերենցիաները կուռք չեն: Նրանք գնահատելի յեն, յեթե հնարավորութիւն են տալիս մոտենալու այն մասնային, վորին վոչ մի ձեռք չի կալել, միլիոնավոր աշխատավորների այն խավերին, վորոնք քաղաքականութիւնից դուրս են կանգնած. սակայն նրանք՝ անկուսակցական կոնֆերենցիաները, վոստակար են, յեթե «անկուսակցականների» գույնով ներկված ետերներին ու մենչեիկներին պրատֆորմ են տալիս: Այդպիսի մարդիկ նպաստում են խռովութիւններին, ոգնում են սպիտակ-գվարդիականութեանը: Թե՛ բացահայտ և թե՛ անկուսակցականների գույնով արտասահմանյան ժուռնալները, սպիտակ-գվարդիականների կողքին. մենք Մարտովին հոժարութեամբ թողնիք արտասահման), բայց վոչ թե անկուսակցական կոնֆերենցիաները: Մասնաների տրամադրութիւնն ստուգելու, նրանց մոտեր: տենալու ուրիշ ճանապարհներ կարելի յեն և պետք է դռնել: Թող գնա արտասահման, ով ուզում է պրոյամենտարիզմ, Մահմանդի ժողով, անկուսակցական կոնֆերենցիա խաղալ՝ գնացել՝ այնտեղ, Մարտովի մոտ, համեցել՝ խնդրեմ, փորձեցել՝ «դեմոկրատիային» դրավչութիւնը, Վրանդելի

գինավորներից հարցառորձ արեք դեմոկրատիայի այդ գերալիզուժյան մասին, չնորհ արե՛ք: Իսկ մենք ժամանակ չունենք տեսնելու, թե ինչպես են «կոնֆերենցիաներում» «սպորտիցիա» խաղում: Մենք չըջապատված ենք համաշխարհային բուրժուազիայի կողմից, վրը դարանակալ սպասում ե տատանման յուրաքանչյուր մոմենտին, վորպեսզի հետ դարձնի «յուրայիններին», վորպեսզի վերականգնի կարժածատերերին ու բուրժուազիային: Մենք կշարունակենք բանալում պահել եսերներին ու մենչեիկներին, միևնույն ե, բացահայտ լինեն նրանք, թե «անկուսակցական» գույնով ներկված:

Մենք բոլոր միջոցներով ավելի սերտ կապեր կհաստատենք աշխատավորների այն մասսայի հետ, վորին չի շոշափել քաղաքականութունը, բացի այն միջոցներից, վորոնք ազատ ասպարեզ են տալիս մենչեիկներին ու սոցիալիստ-հեղափոխականներին, ազատ ասպարեզ են տալիս այն տասանութներին, վորոնք ևս պատվոր են Միլյուկովին: Մենք առանձին յետադուր դեպի խորհրդային աշխատանք կմղենք, ստալին հերթին դեպի անտեսական աշխատանք կմղենք հարյուրավոր ու հարյուրավոր անկուսակցականների, իսկական անկուսակցականների, վորոնք մասսայից, շարքային բանվորներից ու դուրդացիներից են դուրս յեկել, և վոչ թե նրանց, ովքեր անկուսակցական «գույնով են ներկվել», վորպեսզի մենչեիկյան ու եսերական սերտած նակագներ կարդան, վորոնք այնքան ձեռնառ յեն Միլյուկովին: Մեզանում աշխատում են հարյուրավոր ու հազարավոր անկուսակցականներ, վորոնցից տասնյակներն ամենակարևոր ու պատասխանատու պաշտոններում: Պետք ե սրանց աշխատանքն ե՛լ ավելի ստուգել: Պետք ե նոր ստուգման համար ավելի շատ ասպարեզ քաշել հազարավոր ու հազարավոր շարքային աշխատողների, վորոնք սրանց, սխտեմադարիկ ու անչեղ կերպով, հարյուրավորներով առաջ քաշել նրանց դեպի բարձր պաշտոնները՝ վորոնք ստուգելու համար վրա:

Մեզանում կոմունիստները մինչև այժմ լավ չեն կարողանում հասկանալ կառավարելու իրենց իսկական խնդիրը. նրանք պետք ե վո՛չ թե աշխատեն, վոր «ամեն բան իրենք» կատարեն, ուժից բնկնելով ու գործը չհասցնելով, քան դորձ հանձն առնելով ու վոչ մեկը չվերջացնելով, այլ ստուգեն տասնյակ ու հարյուրավոր ոգնականների աշխատանքը, գործն այնպես կարգավորեն, վոր ներքեից, այսինքն՝ իսկական մասսան ստուգի սրանց կատարած աշխատանքը. կոմունիստները պետք ե ուղղություն տան աշխատանքին և սովորեն այն մարդկանցից, վորոնք գիտություն ունեն (մասնագետներ) ու խոշոր անտեսությունը կարգի բերելու վորձ (կապիտալիստներ): Խելոք կոմունիստը չի վախենա գինվորական մասնագետից բան սովորելուց, թեև գինվորական մասնագետների ⁹⁾ ₁₀ են ընդունակ ե ամեն մի դեպքում դավաճանելու: Խելոք կոմունիստը՝ չի վախենա կապիտալիստից բան սովորելուց (այդ կապիտալիստը խոշոր կոնցեսիոներ-կապիտալիստ կլինի, թե առևտրական կոմիտեներ, թե մանր կապիտալիստիկ-կոոպերատոր և այլն, այդ միևնույն ե), թեև կապիտալիստը գինվորական մասնագետից ավելի լավ չե: Սովորեցինք Կարմիր բանակում բռնել դավաճան գինվորական մասնագետներին, ջոկել ագնիվներին ու բարեխիղճներին, ընդհանրապես ու ամբողջությամբ վերցրած՝ ոգտագործել հազարավոր ու տասնյակ-հազարավոր գինվորական մասնագետների: Սովորում ենք նույնն անել (յուրահատուկ յեղանակով) ինժեներների, ուսուցիչների վերաբերմամբ, թեև այդ անում ենք շատ ավելի վատ, քան Կարմիր բանակում (այնտեղ Դենիկինն ու Կոլչակը մեզ լավ եյին շտապեցնում, հարկադրում եյին ավելի սրազ, ավելի յեռանդով ու ավելի կարգին սովորելու): Սովորենք անել նույնը (զարձյալ յուրահատուկ ձևով) կոմիտեներ-առևտրականների վերաբերմամբ, պետության համար գնումներ կատարողների վերաբերմամբ, կոոպերատոր-կապիտալիստիկների վերաբերմամբ, կոնցեսիոներ-ձեռնարկուների վերաբերմամբ և այլն:

Բանալոր ու գյուղացի մասնաշին հարկավոր ե իր վճարի անմիջական բարեկամումը: Նոր ուժերին, այդ թվում նաև անկուսակցականներին, ոգտակար աշխատանքի դնելու մենք կհասնենք այդ նպատակին: Պարենային հարկն ու նր հետ կապված մի շարք միջոցառումները կողենն այդ բանի Դրանով մենք կկարենք մանր արտադրողների անխուսափելի տատանումների տեսնական արմատը: Իսկ միայն Միլյուկովի համար նպաստավոր քաղաքական տատանումներ, դեմ մենք կկռվենք անխնայ: Տատանվողները շատ են: Մենք քիչ ենք: Տատանվողները բաժան-բաժան են: Մենք միացած ենք: Տատանվողները տնտեսապես ինքնուրույն չեն Պրոլետարիատը տնտեսապես ինքնուրույն է: Տատանվողները չգիտեն՝ ինչ են ուզում. թե՛ ուզում են, թե՛ քաջվում մեկ ել՝ Միլյուկովը չի թույլատրում: Իսկ մենք ղեկունք թե ինչ ենք ուզում:

Յեվ այդ պատճառով էլ մենք կհաղթենք:

ՅԵՋՐԱՓԱԿՈՒՄ

Ամփոփենք:

Պարենային հարկը մի անցում է ռազմական կոմունիզմից դեպի ուղիղ սոցիալիստական արդյունաբերականացում:

Ծայրահեղ քայքայումը, վերն ալիքի սրվեց 1920 թ. անբերության հետևանքով, անհետաձգելիորեն անհրաժեշտ դարձրեց այդ անցումը, քանի վոր անհնարին է արագ վերականգնել խոշոր արդյունաբերությունը:

Այստեղից՝ ստալին հերթին պետք է բարելավել գյուղացու դրությունը: Դրա միջոցը պարենային հարկն է, հողագործության ու արդյունաբերության միջև շրջանառության զարգացումը, մանր արդյունաբերության զարգացումը:

Շրջանառությունն առևտրի թաղանթություն է, կապիտալիզմ է: Այդ մեկ ուղտակար է այն չափով, վորչափով կողների կռվելու մանր արտադրողների մանրատված վիճակի է

կորոշ չափով էլ նաև բյուրոկրատիզմի դեմ: Չափը կտահանի գործնական կյանքը, փորձը: Պրոլետարական իշխանություն համար այստեղ վնջինչ չկա սարսափելի, քանի որ պրոլետարիատն իր ձեռքում ամուր բռնած է պահում իշխանությունը, իր ձեռքում ամուր պահում է տրանսպորտը և խոշոր արդյունաբերությունը:

Մալեկուլացիայի դեմ մղած կռիվը պետք է վերածել արդյունաբերությունների և պետական հսկողությունից, հաշվառումից ու վերահսկողությունից խուսափելու փորձերի դեմ մղվող կռիվ: Այդպիսի վերահսկողության միջոցով մենք վորոշ չափով անխուսափելի ու մեկ անհրաժեշտ կապիտալիզմն ուղղում ենք դեպի պետական կապիտալիզմի հունը:

Բազմակողմանի, ամեն կերպ, ինչ դնով էլ լինի զարգանել տեղերի նախաձեռնությունը, ձեռնբեկությունը, ինքնուրույնությունը՝ հողագործության ու արդյունաբերության միջև շրջանառության զարկ տալու գործում: Ուսումնասիրել գործնական փորձն այս տեսակետից: Այդ փորձի բոտ կարելույն շատ բազմազանություն:

Ողնություն ցույց տալ մանր արդյունաբերությանը, վորը ծառայում է գյուղացիական հողագործությանը և ժանդակում է նրա վտարի կանգնելուն. ողնություն ցույց տալ նրան մինչև վորոշ աստիճան՝ նաև պետական հումք առաքարարելով: Ամենամեծ հանցանքը հումքն անմշակ եղնելն է:

Չվախենալ այն «ուսումից», վոր կոմունիստները պետք է ստանան բուրժուական մասնագետներից, վորոնց թվում նաև թե՛ առևտրականներից, թե՛ կապիտալիստիկ-կոոպերատորներից և թե՛ կապիտալիստներից: Նրանցից սովորելը ձեռով է տարբեր, իսկ ըստ էություն նույնն է, ինչ սովորում ու ձեռք ելին բերում գլխավորական մասնագետներից: Գիտություն հետևանքները պետք է ստուգել միայն գործնական փորձով. ավելի լավ արա՛, քան կողքից արել են բուրժուական մասնագետները. թե՛ այսպես և թե՛ այնպես

կարողացի՛ր հասնել այն բանին, Վոր Վոտքի կանգնեցնե-
հողադործությունը, արդյունաբերությունը, զարկ տաս հո-
ղադործության ու արդյունաբերության միջև շրջանառու-
թյան զարգացմանը: Ժլատություն մի՛ անի «գլխության
համար» վճարելիս. գլխության համար թանգ վճարելն ավի-
սոս չէ, միայն թե ուսումը կարգին ընթանա:

Ամեն կերպ ոգնել աշխատավորների մասսային, մոտ
նալ նրան, նրա միջից առաջ քաշել հարյուրավոր ու հազա-
րավոր անկուսակցական աշխատողներ՝ տնտեսական աշխա-
տանքի լծելու համար: Իսկ այն «անկուսակցականներին»,
վորոնք գործնականում վոչ այլ ինչ են, յեթե վոչ կրոն-
շտադոյան—անկուսակցական նորածն զգեստ հագած մեն-
չեիկներ ու եսերներ, չգուշությամբ պահել բանտում կամ
ուղարկել Բեռլին, Մարտովի մոտ՝ զուտ դեմոկրատիայի
բոլոր հմայքներն ազատ կերպով ոգտադործելու համար,
Չերնովի, Միլյուկովի, վրացի մենչեիկների հետ մտքերի
ազատ փոխանակություն կատարելու համար:

Հայերեն թարգմանության խմբագիր Տ. Ալեքսանյան

Ցեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան

Սրբագրիչ Վ. Ջիդեջյան

Կոնտրոլ սրբագրիչ Լ. Արովյան

Գլավիտի լիազոր №4—2485, հրատ. № 656

Պատվեր № 47, տիրաժ 3.000

Թղթի չափսը $70 \times 86 \frac{1}{16}$ (32,550 տպ. նիշ 1 տպ. մամուլում)

$3 \frac{1}{2}$ տպ. մամուլ, $1 \frac{3}{4}$ թերթ թուղթ.

Հանձնված է արտադրության 23/II 1939 թ.

Ստորագրված է տպագրելու 1/IV 1939 թ.

Գինը 40 Կ.

Պետհրատ—Փաղաքական գրականության հրատարակչության տպա-
նեկան, Ալլահվերդյան № 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0179145

207.

ФРБЛ 40 ч.

В. И. ЛЕНИН

О ПРОДОВОЛЬСТВЕННОМ
НАЛОГЕ.

Армгиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939